

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	слов'янської філології
Освітній рівень	магістр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська
Освітня програма	освітньо-професійна

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач кафедри слов'янської філології

_____ (Подлевська Н.В.)

01 жовтня 2019 року

ЗАВДАННЯ

на дипломну роботу

Огінської Аліси Олексіївни

1. Тема роботи *«Лексико-семантична група на позначення посуду, кухонного начиння та приладдя у польській і українській мовах»* затверджена на засіданні кафедри слов'янської філології 27 червня 2019 року, протокол № 11..

2. Термін подачі студентом завершеної роботи – грудень 2019 року.

3. Вихідні дані роботи

Міжмовні контакти українців з поляками дають багатий матеріал для дослідження історії мови, матеріальної та духовної культури обох народів, які перебувають у тісних економічних, політичних та культурних зв'язках. Оскільки у сучасній лінгвістиці досить часто об'єктами зіставлення стають фрагменти мовних картин світу різних народів, особливості національного характеру носіїв мов, можливості порівняльного вивчення мов розширюються. Зіставний аналіз одиниць лексико-семантичного поля на позначення посуду, кухонного приладдя та начиння у обох мовах дає можливість простежити історичний розвиток і взаємовплив двох слов'янських мов, з'ясувати окремі семантичні особливості лексем на позначення предметів побуту, має на меті розширити межі досліджених лексичних особливостей української і польської мов і має практичне значення для філологів-полоністів-перекладачів.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік підлеглих розробці питань)

З'ясування основних дефініцій обраної теми дослідження. Визначення лінгвістичних аспектів лексико-семантичних досліджень у зіставному плані.

Аналіз наукових підходів до вивчення лексико-семантичної групи(ЛСГ) та її структури у лінгвістиці. Структурно-семантичний аналіз лексико-семантичних груп та їх специфіки в українській та польській мовах

Системний опис ЛСГ з ядерною семою «посуд та інше кухонне приладдя» у двох мовах, з'ясування етимологічних, мотиваційних, семантичних особливостей для обох мов. Порівняння аналізованих одиниць у плані вираження денотатно-

референтного значення. Визначення спільних та відмінних рис на семному рівні одиниць ЛСГ .

5. Графічного матеріалу немає.

6. Консультанти по роботі із вказівкою розділів, які їх стосуються			
Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання отримав
	НЕМАЄ		

7. Дата видачі завдання – 01 жовтня 2019 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

<i>№ п. п.</i>	<i>Найменування етапів дипломного дослідження</i>	<i>Строк виконання етапів роботи</i>	<i>Примітка</i>
1.	Обрання теми дипломної роботи	Вересень 2019 року	
2.	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Вересень 2019 року	
3.	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	Вересень – листопад 2019 року	
4.	Написання першого розділу дипломної роботи	Грудень 2019 – квітень 2020 року	
5.	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації у збірнику наукових праць та участі у конференціях	Квітень, жовтень 2020 року	
6.	Написання другого розділу дипломної роботи	Травень – жовтень 2020 року	
7.	Оформлення «чорнового варіанту» дипломної роботи	Листопад 2020 року	
8.	Попередній захист дипломної роботи	Листопад 2019 року	
9.	Остаточне завершення дипломної роботи	Грудень 2020 року	
10.	Подача дипломної роботи на кафедру	Грудень 2020 року	

Студент _____
 Керівник роботи _____

А. О. Огінська
 Л. В. Терещенко

Анотація

Тема роботи «Лексико-семантична група на позначення посуду, кухонного начиння та приладдя у польській і українській мовах».

Автор – Огінська А. О.

Науковий керівник – Терещенко Л. В..

Обсяг дипломної роботи – 76 сторінок, із них 69 сторінок основного тексту.

Робота містить додаток, 80 джерел посилання.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, лексико-семантична група, семантика, внутрішня форма слова, етимологія, системні відношення, сема.

Міжмовні дослідження стають все більш популярними у лінгвістиці, оскільки дають можливість знаходити нові грані кожної мови у лексичному і понятійному планах, досліджувати не тільки мовні аспекти взаємодії, але й культурні, духовні, історичні, ментальні схожості чи відмінності.

Об'єктом дослідження є лексика на позначення посуду, кухонного начиння та приладдя у польській і українській мовах, виокремлена методом суцільної вибірки зі словників української мови, польської мови.

Предметом став зіставний аналіз більше трьохсот словникових одиниць у межах лексико-семантичної групи з семою «посуд»

Мета роботи: проаналізувати одиниці лексико-семантичної групи на позначення посуду та іншого кухонного начиння в українській і польській мовах, простежити спільні і відмінні семи вибраних лексем, систематизувати вибрані одиниці відповідно до проведеного семантичного аналізу підгруп ЛСГ «посуд», з'ясувати спільні й різні елементи значень однакових чи схожих за звучанням слів, описати системні відношення між одиницями однієї групи, здійснивши компонентний аналіз лексем обох мов.

У дослідженні з'ясовано основні дефініції: лексико-семантична група, лексико-семантичні зв'язки, системні відношення лексем, компонентний аналіз; проаналізовано наукові підходи до вивчення теорії лексико-семантичної групи у лінгвістиці визначено найбільш продуктивні групи лексики на позначення окремих видів посуду за призначенням та використанням у побуті двох народів; зіставлено етимологічні відмінні чи спільні джерела для називання предметів посуду та іншого кухонного начиння, порівняно лексеми двох мов з погляду мотивації одиниць найменувань, узагальнено окремі особливості лексем і їх внутрішньої форми відповідно до тлумачень словників, з'ясовано мікро- і макроструктуру ЛСГ на позначення посуду.

Автор _____

підпис автора і дата подання роботи до захисту

ЗМІСТ

Список скорочень та умовних позначок.....	3
Вступ.....	6
1 Лексико-семантична група та прийоми її аналізу.....	10
1.1 Поняття про лексико-семантичну групу та її структуру.....	10
1.2 Системні відношення в ЛСГ: парадигматичні, синтагматичні, епідигматичні.....	13
1.3 Внутрішня форма слова і компонентний аналіз лексичного значення.....	20
Висновки до розділу 1.....	27
2 Лексико-семантична група на позначення посуду, кухонного начиння та приладдя у польській і українській мовах.....	28
2.1 Лексико-семантична група «посуд для рідини».....	30
2.1.1 Група лексем - назв посуду для вживання спиртних напоїв.....	30
2.1.2 Назви посуду для вживання безалкогольних напоїв.....	35
2.1.3 Лексеми-назви посуду для зберігання рідини.....	37
2.1.4 Назви посуду для приготування рідини.....	47
2.2 Лексико-семантична група «посуд для їжі».....	48
2.2.1 Назви посуду для вживання їжі.....	49
2.2.2 Назви посуду для подачі їжі до столу.....	51
Висновки до розділу 2.....	53
3 Лексико-семантична група «назви кухонного начиння та приладдя».....	54
3.1 Назви начиння для приготування їжі.....	54
3.2 Назви начиння для вживання їжі.....	57
3.3 Назви іншого приладдя.....	60
Висновки до розділу 3.....	65
Висновки.....	66
Перелік джерел посилання.....	69
Додатки.....	76
Додаток А.....	76

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ТА УМОВНИХ ПОЗНАК

- БЕР – *Български етимологичен Т.* 1 – 2. (А – К). София, 1971, 1979, Авт.: В. Георгиев, И. Гълъбов, И. Заимов, С. Илчев та ін.
- Бі – *Білецький-Носенко П. П.* Словник української мови. К., 1966.
- БСЭ – *Большая советская энциклопедия.* Изд. 2-е. Т. 1 – 5. 1950-1958.
- ВеБ – *Верхратський І.* Говір батюків. Львів, 1912.
- ВеЛ – *Верхратський І.* Про говір галицьких лемків. Львів, 1902.
- ВеНЗн – *Верхратський І.* Нові знадоби до номенклатури і термінології прирадописної народної. Львів, 1908.
- ВеУГ – *Верхратський І.* Знадоби до пізнання: угорська-руських говорів. В. Словарець. – ЗНТШ, 1899, кн. 4 (т. 30).
- ВЯ – *Вопросы языкознания.* М., 1952-1981.
- Г = Грінч.
- Грінч. – *Грінченко Б. Д.* Словарь української мови. Т. 1 – 4 К., 1907-1909 (Перевидано фотоспособом. К., 1958).
- Грот Фнл. раз. – *Грот Я. К.* Филологические разыскания. Т. 1 – 2. Спб., 1899.
- ДзАтл – *Дзедзелівський Й. О.* Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (лексика). Ч. 1-2. Ужгород, 1958-1960.
- Ж – *Желехівський Є., Недільський С.* Малорусько-німецький словар. Т. 1 – 2. Львів, 1886.
- ИОРЯС – *Известия.* Отделения русского языка и словесности Императорской академии наук. Т. 1 – 32. Спб., 1896-1927.
- ИРЛТЯ – *Историческое развитие лексики тюркских языков.* М., 1961.
- Л – *Лисенко П. С.* Словник поліських говорів. К., 1974.
- Ле – *Леорова М. В.* До характеристики говірок північних районів Буковини. – У ки.: Питання історії і діалектології східнослов'янських мов. Чернівці, 1958.

ЛексПол – *Лексика Полесья*. Матеріали для полесського діалектного словаря. М., 1968.

Мо – *Москаленко А. А.* Словник діалектизмів українських говірок Одеської області. Одеса, 1958.

Москаленко УІЛ – *Москаленко А. А.* Українська історична лексикологія. Одеса, 1972.

МСБГ – *Матеріали до словника буковинських говірок*. Вип. 1 – 6 (А – О). Чернівці, 1971-1979.

Нед – *Желехівський Є., Недільський С.* Малорусько-німецький словар. Т. 2. Львів, 1886.

НЗ КДПІ – *Наукові записки Київського педагогічного інституту ім. О. М. Горького*. 1939-1961.

НЗ КДУ – *Наукові записки Київського університету ім. Т. Г. Шевченка*. 1939-1959.

НЗ УжДУ – *Наукові записки Ужгородського університету*. 1947-1961.

НЗ ЧДУ – *Наукові записки Чернівецького університету*. 1948-1961.

Пі (Піскунов) – *Пискунов Ф.* Словарь живого народного, письменного и актового языка русских южан. Изд. 2-е. К., 1882.

Преобр. – *Преображенский А. Г.* Этимологический словарь русского языка. М., 1958.

ПУС – *Польсько-український словник*. Т. 1 – 2. К., 1958-1960.

РУС – *Русско-украинский словарь*. Т. I – III. К., 1968.

РФВ – *Русский филологический вестник*. Варшава, 1879-1918.

СІС – *Словник іношомовних слів*. За ред. О. С. Мельничука. К., 1974.

СІС – *Словник іношомовних слів*. За ред. І. В. Льохіна і Ф. М. Петрова. К., 1951.

СРЯ – *Словарь русского языка*. Т. 1 – 4. 1957-1961.

СУМ – *Словник української мови*. Т. 1 – 11. К., 1970-1980.

Трубачев Рем. термиол. – *Трубачев О. Н.* Ремесленная терминология в славянских языках. М., 1966.

- УРС – *Українсько-російський словник*. Т. 1 – 6. К., 1953-1963.
- Фасмер ГСЗ – *Фасмер М.* Греко-славянские этюды. 1. – ИОРЯС, 9 (1906), кн. 2.2. – ИОРЯС, 12 (1907), кн. 2.3. – Сборник ОРЯС, 86 (1909), № 1.
- ЭИРЯ – *Этимологические исследования по русскому языку*. Вып. 1-7. М., 1960-1972.
- ЭССЯ – *Этимологический словарь славянских языков*. Праoslavянский лексический фонд. Под ред. О. Н. Трубачева. Вып. 1-8. М., 1974-1981.
- AfSIPh – *Archiv für slavische Philologie*. Begr. Von V. Jagić. Berlin, 1876-1929.
- Bern. – *Berneker E.* Slavisches etymologisches Wörterbuch. 1. B. (A-L). 2. Aufl., Heidelberg, 1924; 2. B., 1. Lief. (M-Mor). Heidelberg, 1915.
- ESSJ Sl. gr. – *Etymologický slovník slovanských jazyků*. Slova gramatická a zejména. Sv. 1-2. Praha, 1973-1980.
- Holub-Kop. – *Holub J., Kopečný F.* Etymologický slovník jazyka českého. Praha, 1967.
- Holub-Lyer – *Holub J., Lyer S.* Stručný etymologický slovník jazyka českého. Praha, 1967.
- IF – *Indogermanische Forschungen*. B. 1-80. Straßburg/Berlin, 1892-1975.
- Kluge-Mitzka – *Kluge F.* Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 18. Aufl. Bearbeitet von W. Mitzka. Berlin, 1960; 20. Aufl., 1967.
- Machek ESJČS – *Machek V.* Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha, 1957.
- Sł. prasl. – *Słownik prasłowiański*. Opracowany przez zespół Zakładu słowianoznawstwa PAN pod redakcją Franciszka Sławskiego. T. 1-3 (A-Dobryati). Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk. 1974-1979.

ВСТУП

Вивчення назв елементів та явищ матеріальної культури залишається важливим для українського мовознавства, оскільки воно все ще має невелике представництво тематичних словників. Це заохочує до опису кожної тематичної групи лексики з максимальною повнотою її одиниць та системних відносин у межах цієї тематичної групи. Комплексне дослідження словникового складу мови передбачає вивчення всіх тематичних груп, що відтворює семантичну структуру кожного елемента тематичної групи лексики. Основи вивчення лексики як системи були закладені в працях О.Потебні, пізніше розвинуто Р.Будаговим, К.Глуховцевою, П.Гриценком, Й.Дзендзелівським, О.Мораховською, М.Никончуком, М.Покровським, М.Толстим, Г.Уфімцевою, Ф.Філіним, О.Шмельовим, Л.Щербою та ін.

Актуальність дослідження теми зумовлена вивченням лексичних одиниць у зіставному аспекті, що дає нам можливість порівняти окремі шари лексики двох мов, дозволить краще пізнати системну організацію лексики в цілому, сприяє поглибленому вивченню лексики двох народів, яка безпосередньо віддзеркалює форми ментальні, етнографічні та побутові особливості українського та польського етносів. Такі етнолінгвістичні дослідження, що представляють лінгвістичні факти на широкому історико-етнографічному тлі, спрямовані на збагачення науки про людину та суспільство новими матеріалами, розкриття невідомих сторінок історії народу, формування та розвиток його духовності. Однак не всі групи словникового складу української мови знайшли глибоке наукове висвітлення з відповідним теоретичним обґрунтуванням. Зокрема, і наша тематична група на позначення посуду, кухонного начиння та приладдя у польській і українській мовах.

Вибір тематичної групи зумовлений тим, що, по-перше, побутова лексика належить до широко вживаних сфер словникового складу, а по-друге, вона є активним шаром лексики і характеризується динамічністю та різними семантичними процесами ніж інші групи, що належать до сфери життя, що

дозволяє глибше вивчати семантичні та дериваційні зміни у структурі слів цієї тематичної групи.

У цій галузі вже зроблено чимало досліджень, зокрема описані діахронічно різні тематичні групи української лексики: назви спорідненості та свояцтва (А.Бурячок), метрологічна лексика (В.Винник), назви одягу, уборів, прикрас (Г.Войтів, Г.Миронова), назви осіб (О.Кровицька), сучасні українські прізвища (Ю.Редько), назви кольорів (М.Чікало), історія назв грошей і грошових одиниць (Є.Чернов) та ін. Лексика, що використовується в домашньому господарстві на позначення посуду, кухонного начиння та приладдя не була предметом спеціальних досліджень. Дотепер не робилося спроб дослідити дану тематичну групу лексики як системи, тобто якомога повніше визначити її перелік назв українською та польською мовами, схарактеризувати її походження, структурну організацію, особливості функціонування та опис системних відносин, семантичні групи.

Мета нашого дослідження проаналізувати одиниці лексико-семантичної групи на позначення посуду та іншого кухонного начиння в українській і польській мовах, простежити спільні і відмінні семи вибраних лексем, систематизувати вибрані одиниці відповідно до проведеного семантичного аналізу підгруп ЛСГ «посуд», з'ясувати спільні й різні елементи значень однакових чи схожих за звучанням слів, описати системні відношення між одиницями однієї групи, здійснивши компонентний аналіз лексем обох мов.

Для досягнення зазначеної мети ми поставили перед собою такі **завдання**: 1) визначити склад відповідних ЛСГ в українській та польській мовах; 2) встановити семантику зазначених лексем в українській та польській мовах; 3) за допомогою компонентного аналізу здійснити опис семантики одиниць зазначеної ЛСГ в українській та польській мовах; 4) виявити розбіжності в структурі ЛСГ в обох мовах з погляду семантики одиниць, що входять до їх складу. Таким чином, нашим завданням було проаналізувати, які назви посуду для рідини є в сучасній українській та польській мовах,

порівняти їх значення, схарактеризувати їх за походженням, особливостями функціонування, описати системні відношення в окремих підгрупах лексико-семантичної групи.

Об'єктом нашого дослідження стала лексика на позначення посуду, кухонного начиння та приладдя у польській і українській мовах.

Предметом дослідження став зіставний аналіз словникових одиниць.

Методи дослідження. У магістерській роботі застосовується метод суцільної вибірки словникових одиниць, метод компонентного аналізу, метод лінгвістичного опису і зіставний метод.

Наукова новизна. Здійснено спробу в українському мовознавстві виокремити й системно проаналізувати тематичну групу на позначення назв посуду, кухонного начиння та приладдя в українській та польській мовах, окреслено лексико-семантичні групи, з'ясовано словотвірні типи і моделі номінативних і дериваційних засобів, які використовуються для мовної фіксації досліджуваного предмета дійсності.

Теоретична значущість полягає в тому, що запропоновано ряд положень, які можуть бути використані для подальших досліджень проблем лексикології та семантики; для подальшого розвитку загальних положень про системну організацію лексики та назв посуду, кухонного начиння та приладдя зокрема, оскільки вони ілюструють і підтверджують струнку внутрішню організацію однієї з груп словника.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання результатів при українсько-польських та польсько-українських перекладах, а також студентами, які вивчають українську та польську лексикологію. Наша робота може мати **практичну цінність** у лексикографічній практиці, а також при викладанні курсів «Загальне мовознавство», «Сучасна польська літературна мова» (розділи «Лексикологія», «Словотвір»), спецкурсів із когнітивної ономазіології, лінгвокраїнознавства, лінгвокультурології.

Апробація. Основні положення дипломної роботи заслуховувалися на загальноуніверситетській звітно-науковій конференції викладачів та студентів

Хмельницького національного університету, науково-практичному семінарі «Проблеми слов'янської філології» (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини 26 – 27 листопада 2020 року), Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю *«Динамічні процеси в лексиці та граматиці слов'янських мов»* (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 26–27 листопада 2020 року), а також викладені у статтях: *«Лексико-семантичне поле назв посуду в українській та польській мовах: зіставний аналіз»*, *«Зіставний аналіз назв посуду для вживання і зберігання рідини в польській та українській мовах»* надрукованих у сьомому та восьмому випусках збірника наукових праць «Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика».

Дипломна робота складається зі змісту, переліку скорочень та умовних познач, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної наукової літератури та додатку, у якому представлено у вигляді таблиці відповідність українських та польських назв на позначення посуду, кухонного начиння та приладдя у співвідношенні.

1 ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ГРУПА ТА ПРИЙОМИ ЇЇ АНАЛІЗУ

1.1 Поняття про лексико-семантичну групу та її структуру

Словник мови — це не просто набір слів. Слова мови існують у певній системі та взаємозв'язках. Вони розрізняються за обсягом та частотою використання. Слова найбільш тісно пов'язані з позалінгвістичною реальністю, яку визначають мовці. І саме тому лексична система є найбільш рухливим, наймобільнішим компонентом: у ній постійно з'являються нові слова, нові значення в існуючих словах, а деякі слова застарівають, рідко використовуються і навіть зовсім забуваються, залишаючись лише в письмових спогадах. У словнику будь-якої мови існують так звані лексико-семантичні групи.

Український мовознавець О.Потебня закликав науковців вивчати семантичні взаємозв'язки між словами, закони та правила внутрішніх змін в групах семантично споріднених слів [30, с. 262].

Значний внесок у теорію лексичної системи зробив російський лінгвіст М.Покровський. На його думку, слова в своєму семантичному розвитку зосереджуються на своїх системно споріднених партнерах (синонімах, антонімах тощо) [30, с. 263].

Лексика — це не механічне накопичення слів, а система. Факти, які вказують на системний словник:

1) виведення деяких одиниць з інших одиниць тієї самої мови, тобто можливість інтерпретації будь-якого слова мови іншими словами тієї самої мови: *лінгвістика* — *мовознавство*, *посуд* — *начиння*;

2) здатність описувати семантику слів з обмеженою кількістю елементів — семантично найважливіших слів, так звані елементарні слова (компонентний, семний аналіз): *келих* — посуд для пиття вина; *кубок* — призначений для пиття вина, але зроблений з іншого матеріалу, може бути з

золота, срібла чи бронзи; *бокал* – скляна або кришталева посудина для вина, схожа на чарку, але більша;

3) систематизований і впорядкований об'єктивний світ, що відображається в словниковому запасі.

Німецькі лінгвісти Г.Іпсен, К.Мейєр, Г.Остгоф, В.Порціг, Й.Трір та Г.Шпербер вивчали систематику лексики. Таким чином, лінгвіст Г.Остгоф говорив про існування системи значень у мові. К.Мейєр, аналізуючи пруську військову термінологію, дійшов висновку, що кожен термін отримує своє значення з власного місця в загальній номенклатурі. Г.Спербер виступив з ідеєю існування полів вартості. Й.Трір висунув концепцію понятійних полів, Г.Іпсен – лексико-граматичних полів (етимологічно різні слова, входячи в одну семантичну систему, набувають спільних граматичних ознак), а В.Порціг - лексичні та синтаксичні поля. Тоді Е.Оксар та О.Дугачек вводять поняття лексико-семантичного поля, В.Виноградов – лексико-семантична система, О.Смирницький – лексико-семантичний варіант. Вагомий внесок у розвиток лексико-семантичної теорії зробили українські мовознавці В.Русанівський, О.Тараненко та інші [30, с. 264].

Як і будь-яка система, лексико-семантична система базується на відносинах, найважливішими з яких є парадигматичні, синтагматичні та епідігматичні.

Спираючись на статтю О.Рудякова «Системний опис лексико-семантичної групи» [52, с. 23], під лексико-семантичною групою (ЛСГ) ми розуміємо сукупність слів, що належать до однієї частини мови, пов'язаних міжмовними зв'язками на основі взаємозалежних та взаємозалежних елементів значення. Членів ЛСГ пов'язують певні семантичні та парадигматичні відносини (синоніми, антоніми, усякого роду включення, пояснення, розмежування, узагальнення близьких або споріднених значень).

Незалежно від їх стилістичних функцій, синоніми та антоніми є потужним засобом організації лексичної структури мови. Завжди діючи в

одній і тій же лексико-семантичній групі, синоніми та антоніми також сприяють його більш чіткому визначенню та об'єднанню.

Вивчення лексичної системи мови полягає у послідовному виділенні та вивченні окремих елементів, а також відповідних відносин між ними. Одним з аспектів дослідження є вибір лексичного групування. В рамках лексичного групування розглядаються опозиції її компонентів і будується ієрархічна модель групи на основі інтегральних та диференціальних сем, що зустрічаються в семемах, включених у поле лексеми. Інший аспект полягає в тому, що аналіз семантичної структури окремих лексем визначає кількість одиниць у словнику, якусь неоднозначність. З'ясовуються взаємозв'язки між семемами, визначається приналежність слова в різних його значеннях до різних лексико-семантичних груп, розкривається напрямок семантичних процесів у цій групі. Третій аспект – це дослідження семантичної структури окремих одиниць, визначення складу сем у семемах та їх ієрархії. Зрештою, це дозволяє з високою точністю ідентифікувати синонімічні, антонімічні та ієрархічні відношення слів у визначеній групі, а також визначати тенденції та потенціал її розвитку.

Зупинимось на методах виділення лексико-семантичної групи. Ідеографічна класифікація лексики базується на логічних та концептуальних засадах, дослідник логічно аналізує дійсність, класифікуючи лексичні одиниці за сферами дійсності. Зручність ідеографічної класифікації лексики полягає в її універсальності незалежно від мови. Лексико-семантичну групу можна вибрати з достатньою точністю на основі методу визначення словника. Для цього береться слово, яке належить до групи, що цікавить дослідника, і з тлумачного словника виписуються слова, використовувані для тлумачення його значення. Потім виписані слова піддаються тій самій процедурі, поки не з'являться нові слова. Корисність цієї методики полягає в тому, що вона спирається на мовні факти, зафіксовані у словнику, незалежність процедури від суб'єктивізму дослідника при відборі матеріалу. Ця методика дозволяє нам визначити ЛСГ як сукупність одиниць, що тлумачаться з однаковими

ідентифікуючими словами. Він забезпечує кілька рівнів, кожен з яких послідовно звужує сферу дії ідентифікаторів, зрештою виявляючи найпоширеніші, що відображають загальну сему ЛСГ, її архетип. Повний компонентний аналіз виконується з використанням словникових визначень, які в основному охоплюють всю територіальну суть, до якої належить одиниця. Всі одиниці, включені до ЛСГ, підлягають дослідженню. Алгоритм цього методу можна представити наступним чином: 1) вибрати, використовуючи синонімічні та тлумачні словники, ЛСГ, до якої належить одиниця, що цікавить дослідника; 2) знайти у словнику пояснення визначення кожного слова з досліджуваної групи та виділити в ньому окремі семі, при цьому використовувати деякі словники; 3) скласти загальний список сем, слів цієї групи, які були включені до визначень.

Сукупне значення низки слів семантично пов'язаних між собою ЛСГ є єдиним семантичним полем. Семантичне поле – це мовне відображення певної області об'єктивної дійсності. Сукупність усіх семантичних полів мови відображає все, що відомо і виражається словом дійсність. Сукупність ця належить до поєднання лексичної та семантичної груп мови – її лексичної системи.

Таким чином, лексико-семантичні поля характеризуються поєднанням слів або їх окремими значеннями, системним характером цих зв'язків, що забезпечує безперервність семантичного простору. Кожне поле - це своєрідна мозаїка слів, в якій кожне слово займає певне місце в лексико-семантичному просторі. Національна специфіка лексико-семантичних полів виявляється в кількості слів, доступних у даній галузі, та в характері протиставлення між компонентами поля.

1.2 Системні відношення в ЛСГ: парадигматичні, синтагматичні, епідигматичні

Лексико-семантична система базується на відношеннях, найважливішими з яких є парадигматичні, синтагматичні та епідигматичні.

Парадигматичні відношення об'єднують різні класи лексичних одиниць, подібні за тими чи іншими семантичними знаками (семами) у лексико-семантичних полях, групи лексико-семантичних слів, синонімічні та антонімічні ряди.

Наприклад, К.Ройнінг вважає, що слова з точки зору семантики належать до різних груп і їх семантика залежить від контексту, тоді як для Дж.Тріра слово та його характеристики залежать від місця в системі чи місця в полі. Але вони обидва вважають, що особливістю поля є наявність загальних значень лексем, що входять в нього [75, с. 28].

На думку Л.Вейсгербера, деякі значення полів не мають реальних еквівалентів. Він вважає, що семантичний поділ мовної системи визначається скоріше правилами, які властиві самій мові, її семантичній структурі, а не реальними відносинами в об'єктивній реальності. Кожна нація має свої правила поділу зовнішнього світу, свій погляд на навколишню дійсність, тому семантичні системи різних мов не збігаються. Тому необхідно шукати правила розподілу лексики на поля в самій мові. Л.Вейсгербер поділяє лексичні поля на одношарові та багатошарові. Розподіл одношарових полів базується на одній функції [14, с. 23].

Дослідник Ф.Філін використовує поняття «лексичні та семантичні групи» при поділі мовної системи. У рамках ЛСГ він розуміє об'єднання з однорідними значеннями, що зіставляються, які представляють собою специфічне мовне явище, зумовлене ходом його історичного розвитку. Видами ЛСГ, на думку Ф.Філіна, існують синонімічні ряди, антоніми та навіть лексичні групи із родовими зв'язками [14, с. 33].

Найбільшим парадигматичним об'єднанням є лексико-семантичне поле. Лексико-семантичне поле – це сукупність лексичних одиниць, що мають спільний зміст (іноді загальні формальні показники) і відображають концептуальну, предметну або функціональну подібність позначених явищ. Це слова, пов'язані з однією і тією ж частиною реальності. Лексико-

семантичні поля (ЛСП) відносно автономні, оскільки вони взаємопов'язані, про що свідчать багатозначні слова, що мають різне значення в різних сферах.

Таким чином, ЛСП характеризуються поєднанням слів або їх окремих значень, системним характером цих зв'язків, що забезпечує безперервність семантичного простору. Кожне поле – це своєрідна мозаїка слів, в якій кожне слово займає певне місце в лексико-семантичному просторі. Ця мозаїка не збігається в різних мовах, оскільки кожна мова розділяє об'єктивний світ по-своєму. Національна специфіка ЛСП виявляється в кількості слів, доступних у певній галузі та в характері протиставлення між компонентами поля.

Наприклад, в українській мові лексема *чашка* – невелика посудина (частіше з вушком), перев. з фарфору, фаянсу, з якої п'ють чай, каву та інші напої [4, т. 11, с. 285]; *чаша*, *ча́шка*, рос. *ча́ша*, бр. *ча́ша*, др. *чаша*, стел. *чаша* ποτήριον (Euch. Sin., Супр.), болг. *ча́ша*, схв. *ча́ша* «кубок», слн. *čaša* – те саме, ч. *číše*, слц. *čaša*, п. *czasza*, полаб. *cosó*. || Псл. *čaša*, очевидно, споріднений з дперс. *kiosi* «кубок» з балт. **kīōsē* або **kīāsē*; див. Мейе, RS 2, 66 та сл.; MSL 9, 373; Траутман, Arg. Sprd. 358. В кожному випадку, слово не могло бути запозиченим з сл., всупереч Брюкнеру (AfsIPh 20, 490), Бернекеру (I, 137). Младенов (РФВ 62, 262) намагається зблизити це слово з літературним *kiáušas* «череп», принімаючи довгий дифтонг **kēūs-*. Затруднене зближення з дінд. *cašakas*, -am «кубок», яке разом з арм. *čašak* «посуд для пиття» (**čašaka-* – від нперс. *čašdan* «відвідувати», *čašt* «сніданок») намагались пояснити як запозичення з ірл.; Хюбшман, Pers. Stud. 51; Armen. Gr. I, 187 та сл. Судячи по кількості голосних, немає підстав говорити для сл. про ірл. запозичення, всупереч Бернекеру, Шрадери – Нерингу (I, 369), Фасмеру (RS 6, 173), Уленбеку (РВВ 22, 542). Про слово сл. винекнення в арм. та інд. (Шефтеловиц, ВВ 28, 149) не може бути взагалі мови [70, т. 4, с. 320]. В польській мові *czaszka* («череп») «sklepienie głowy od czoła do karku; szkielet głowy kręgowców» [77]. Як бачимо, назви спорідненості за значенням не збігаються, натомість відповідник, який максимально наближений до української лексеми в польській мові звучить як *filizanka* (rum. *filigean*) «naczynie z uszkiem, zwykle

porcelanowa lub fajansowa, służąca do picia herbaty, kawy, czekolady, niektórych zup itp.» [77].

Таким чином, семантичний простір по-різному членується у мовах, кількість клітин у ЛСП не збігається, а отже, значення відповідних слів не узгоджуються.

Лексико-семантичне поле має своє ядро та периферію. В основі містяться найважливіші слова, вони пов'язані міцними семантичними відношеннями і утворюють синонімічні, антонімічні та родовидові групи. На периферії є менш важливі у функціональному відношенні слова, які зазвичай належать до іншого ЛСП.

У середині лексико-семантичних груп існують ще більш тісно пов'язані між собою семантичні об'єднання (їх називають лексико-семантичними категоріями) - синоніми, антоніми, конверсиви, гіпоніми.

Синоніми – це слова з тієї самої частини мови, значення яких повністю або частково збігаються. У мові синонімія відображає властивості об'єктивного світу і тому є мовною універсальністю.

У лінгвістиці існує кілька підходів до вивчення синонімії. Одні дослідники наголошують на тотожності або подібності значень, інші - на їх повній або частковій взаємозамінності в тексті, а треті - на їх оцінно-стилістичних особливостях.

За ступенем синонімічності (тотожності, близькості значень і здатності взаємозаміщуватися і нейтралізуватися в тексті) синоніми поділяються на абсолютні, або повні (в українській мові *казан* – *котел*, *черпак* – *ополоник*, *таріль* – *блюдо*; в польській мові *wiadro* – *kubel*, *durszlak* – *cedzak*, *pokrywka* - *przykrywka*), і часткові (*кварта* – *кухоль*, *тиква* – *гличик*, *кришка* – *покришка* і т.д.). Ступінь синонімічності слів тим вища, чим частіше вони мають спільні позиції, в яких їх семантичні відмінності можуть бути нейтралізовані.

Близьким явищем до синонімії – є гіпонімія (її ще називають квазісинонімією), що охоплює родовидові відношення в лексико-семантичній системі. Гіпонімія як родовидове відношення – це сукупність семантично

однорідних одиниць, що належать до одного класу. Наприклад, видові поняття *виделка* – *widelec*, *ложечка* – *łyżeczka*, *ніж* – *nóż*, *черпак* – *czepak* та ін. (гіпоніми) об'єднуються одним родовим поняттям (гіперонімом) начиння для вживання їжі.

Гіпонімія – це найбільш фундаментальний парадигматичний семантичний зв'язок, з яким структурований словниковий запас мови. На основі гіпонімії лексичні одиниці об'єднуються у тематичні та лексико-семантичні групи та поля. Саме тому, що родовидові відносини є домінуючими в лексико-семантичній системі, тут домінує своєрідна інклюзивна опозиція, тобто слабкі (не позначені) та сильні (знакові, позначені) стосунки членів. Це призводить до домінуючо-підпорядкованої лексико-семантичної системи упорядкування (послідовно включає слова від нижчого рівня абстракції до вищого рівня), що не характерно для граматичних абстракцій.

Звичайно, до парадигматичних слід враховувати взаємозв'язок значень полісемантичного слова, в інших термінологічних взаємовідносинах, хоча в деяких лінгвістичних працях вони виділяються як окремі відносини на одному рівні з парадигматичними та синтагматичними [61, с. 417-445].

Значення багатозначного слова створюють структуру, елементи якої різними способами залежать один від одного і по-різному взаємопов'язані. Для визначення семантичної будови слова необхідно визначити всі значення (лексико-семантичні варіанти) слова; виявити диференційні ознаки, яким протиставляються ці цінності; простежити порядок внутрішніх зв'язків та підпорядкування лексико-семантичних варіантів та визначте мовні засоби, за допомогою яких виділяють семантику слів усередині слів.

Важливим аспектом, що описує структуру багатозначного слова, є характеристика значень через їх місце (значення) у семантичній структурі. Семантична структура багатозначного слова має польову структуру з чітким центром ближньою та дальньою периферією. Ядро поля містить основне (базове) значення. Він завжди є прямим і найменш залежним від контексту.

Він оточений часто використовуваними переносними значеннями, а на периферії – рідковживаними значеннями (застарілими, новими, але невідомими та подібними з точки зору фразеології). Наприклад, в польській мові низка назв посуду застаріла і вийшла з ужитку, що не зазначено у словниках їх значення (посуд для спиртних напоїв: п. ст. *bukał* «келих»; для безалкогольних напоїв: п. *kruż* «кружка» перекладається як кувшин; для зберігання рідини: дав.-п. *kusz* «кубок»; для вживання їжі: п. ст. *bluda* «дерев'яна миска» тощо.

Отже, кожне значення займає певне місце в семантичній структурі багатозначного слова, залежно від його значення для конкретного синхронного розділу мови.

Семантика слова, його семантичний обсяг визначається здатністю слова зв'язуватися з іншими словами, тобто синтагматичними відношеннями.

Синтагматика – це сукупність правил і закономірностей, що визначають відносини між одиницями в мовному ланцюзі. Синтагматичні відношення засновані на лінійному характері мови, який виключає можливість проголошення двох мовних елементів одночасно, а допускає це проголошення лише в лінійній часовій послідовності.

Слово в парадигмі, тобто в словнику, в мовній системі та слово в синтагматиці – це дві різні речі. У синтагматиці дійснюється комбінаторика значень, і значення фрази чи речення не дорівнює сумі значень слів, як колись зазначав Л.Щерба [30, с. 273].

Ключовими ознаками сполучуваності є її ступінь, вибірковість та інтенсивність, які впливають на парадигматичний поділ поля та особливості епідигматики його компонентів. Під широтою розуміється кількість партнерів, з якими слово пов'язане в тексті, а за інтенсивністю - ступінь структурно-семантичного зв'язку елементи з'єднання [34, с. 250–251].

Відповідність слова можна інтерпретувати як його контекст. Фраза вважається мінімальним контекстом слова. Загалом розрізняють лексичний контекст, де значення слова визначається іншими словами (укр. *глек*, *глічик*

«глиняна посудина»; р. (псков.) [гилёк] «рукомийник (глек, пристосований для миття рук)», ст. голец «посудина, вживана як міра сипких тіл», дісл. ісл. *kjóll* «корабель», дінд. *golah* «округла посудина для води», ар. *gulla* «глек, глечик», груз. *kula* «глек для вина з вузькою шийкою» та ін.), та синтаксичний контекст, де значення слова визначається граматичною формою слова-поширювача.

Розглянувши парадигматичні та синтагматичні відношення, ми можемо зробити висновок, що ці відношення проникають у всі рівні мови і є універсальними, тобто властивими всім мовам світу, але крім цих двох аспектів, лексична система має ще третій вимір - епідиміматику, без якої неможливо поглиблено та всебічно охарактеризувати семантику слова. Оскільки слово має форму і значення, його асоціативні зв'язки двосторонні, з одного боку, існують асоціації зі словами, які формально близькі, а з іншого - з близькими значеннями.

Епідиматичні відношення — це асоціативно-дериваційні зв'язки між словами за формою і за змістом.

Асоціативно-дериваційні відношення в семантичному значенні виникають тоді, коли переносне значення слова семантично не мотивоване прямим, і особливо вони помітні тоді, коли переносне значення «вступає в конфлікт» з прямим. Існують також випадки, коли подібні асоціації можуть охопити цілі лексико-семантичні поля. Саме завдячуючи стійким асоціаціям розвиваються регулярні типи змін лексичного значення слів у багатьох мовах.

Вивчення асоціативних зв'язків та відношень між словами є важливим для характеристики розвитку словникового запасу. Тому при створенні нових слів у сучасних слов'янських мовах різними способами вибирається той, який забезпечує найвищу мотивацію до нового слова або повна відсутність мотивації, щоб не було асоціацій, що призводять до спотворення змісту (укр. *тиква* – 1. Рослина родини гарбузових; 2. Грушоподібний довгастий або плескуватий плід цієї рослини, що має дуже тверду шкірку; вирощується перев. з декоративною метою. Розмовне значення – посудина для води, зроблена з такого плоду; 3. розм. Череп'яна посудина, подібна до глечика, з

дуже вузьким горлом, у якій носять або тримають воду, вино тощо [4, т. 10, с. 112]. Складні назви та запозичення слова відповідають цим вимогам.

Отже, розглянувши лексико-семантичну систему, вона є специфічною порівняно з фонологічною і граматичною, що пояснюється її безпосереднім зв'язком з об'єктивною дійсністю. Вона відкрита, тобто постійно доповнюється новими елементами та найбільш динамічна. На відміну від фонологічної системи, яку часто називають диференціальним рівнем мови, лексико-семантична система є синтезом основних семантичних елементів та їх зв'язків, і її можна назвати синтезуючим, інтегральним рівнем.

1.3 Внутрішня форма слова і компонентний аналіз лексичного значення

Внутрішня форма слова і її реалізація в лексичному значенні одиниць знаходиться в центрі уваги усіх лінгвістів, які вивчають природу значення слова і її мотиваційну основу. Ця проблема досліджувалась у працях О.Єрмакової, О.Земської, О.Кубрякової, О.Леонтьєва, О.Потебні, З.Рязанової, О.Селіванової, О.Снітко, М.Янценецької.

Поняття внутрішньої форми (ВФ) було введено в лінгвістику видатним вченим В. фон Гумбольдтом. Він розрізняв зовнішні (звукові, граматичні тощо) та внутрішні форми, розуміючи їх як сукупність способів, методів і прийомів, за допомогою яких невербальний зміст передається зовнішніми звуковими засобами. Іншими словами, внутрішня форма – це те, як об'єктивізуються категорії мислення в мові. В. фон Гумбольдт підкреслював, що внутрішня форма є унікальною для кожної мови і що вона проявляється і втілюється у зовнішній формі. Ця своєрідність внутрішньої форми кожної мови виявляється як у поділі лексичного світу, так і в системі граматичних категорій, а також в унікальних структурах усіх мовних рівнів. Дослідник вважав внутрішню форму головною порівняно із зовнішньою, оскільки вона унікальна для кожної мови, а також тому, що відображає специфіку національного світогляду [29, с. 48].

Пізніше поняття внутрішньої форми використав український мовознавець О.Потебня, переосмисливши його і звузивши до конкретного, але більш визначеного, поняття внутрішньої форми слова. Під внутрішньою формою вчений розумів певні особливості, відображені в етимології слова. Так, він сказав, що в кожному слові можна розрізнити суб'єктивне та об'єктивне, і якщо суб'єктивне буде видалено, це слово залишиться звуковим, або зовнішня форма, і етимологічне значення, або об'єктивна внутрішня форма. О.Потебня наголошував, що це слово висловлює не всю думку, яка береться за його зміст, а лише одну з його особливостей [29, с. 61].

Зокрема, концепція внутрішньої форми, поєднання слів і мислення у працях О.Потебні стали основою для сучасного пояснення процесів номінації. На основі досліджень психологів, нейролінгвістів, нейрофізіологів, лінгвістів ці процеси були представлені як перехід від окремих сенсорних образів до формування ідей шляхом спільних практичних дій мовців, що створює концепцію згоди, з якого обирається ознака чи ознаки, що стають мотиваційною основою з урахуванням законів системи мови та установка номінаторів. Загалом ідея внутрішньої форми у О.Потебні стала центральною частиною багатьох сучасних досліджень ономазіології.

На думку О.Селіванової, при створенні нового слова номінатор виконує дві розумові операції: від конкретного чуттєвого образу до абстрактного подання, а потім на основі знань про властивості об'єкта визначає структуру поняття з урахуванням його зв'язків та деяких із цих зв'язків, а далі воно відрізняється спонукальною ознакою слова, а потім інтегрується у мовленнєві відношення і набуває широкого специфічного значення та абстракції (класифікації) зі словами подібного значення [29, с. 31].

У лінгвістиці існує значна кількість наукових праць про ВФ, їх можна згрупувати залежно від підходів, що використовуються для її визначення: енергетичний (В.фон Гумбольдт), етно-психологічний (Х.Штейнталь, В.Вундт), етимологічний та психологічний (О.Потебня), логіко-філософський

(А.Марті, Г.Шнет), індивідуально-естетичний (В.Фосслер) гносеологічний (Л.Вайсгербер) тощо [29, с. 31-32].

Лінгвістичний словник визначає поняття внутрішньої форми слова як наявність мотивованого зв'язку слова з певною звуковою та морфологічною структурою з іншим словом, що виражає особливість, що визначала спосіб утворення слова та його первісне значення, однак внутрішня форма в сучасних мовах не вичерпує значення слова, часто не усвідомлюється мовцями і входить у значення слова лише історично. У цьому випадку мова йде про вилучену внутрішню форму [29, с. 43].

Питання визначення внутрішньої форми та її співвіднесення з іншими поняттями, такими як мотивованість, значення, словотвірна структура, О.Селіванова розглядає і аналізує численні думки інших вчених.

Таким чином, вона спростовує визначення І.Торопцева, що визначає суть внутрішньої форми її головною ознакою мотивованості, і одразу подає думку В.Варіної, яка наголошує, що внутрішню форму слід відрізнити від мотивованості на основі причинно-наслідкових наслідків між ними, оскільки мотивованість закріплюється в результаті сприйняття мовцем словотворчих аналогій мовної системи та знання семантики, мотивованих специфічними особливостями мотивуючого [29, с. 32].

Подібні думки, за О.Селівановою, висловлює О.Снитко, кажучи, що «поняття мотивованості може бути інтерпретовано як властивість внутрішньої форми більшою або меншою мірою експліцитності об'єктувати зв'язок позначеного із іншими явищами дійсності та відповідними ментальними категоріями і зумовлювати семантичне та структурне співвідношення номінативної одиниці з відповідними значущими одиницями мови». З чого О.Селіванова робить висновок, що мотивованість є результатом внутрішньої форми, а словотворча структура – одним із результатів мотивованості [29, с. 32-33].

Питання номінації, мотивації та мотивованості лексичних одиниць, відносин між мотивованими та спонукальними словами, визначення ступеня

мотивації похідного слова, у тому числі складених слів, встановлення мотиваційних зв'язків між лексичними одиницями обговорювались у працях видатних мовознавців, таких як О.Блінов, Н.Голев, О.Земська, Л.Коржева, О.Кубрякова, І.Улукханов та ін.

Отже, при класифікації своїх лексичних одиниць ми розглядали внутрішню форму слова, тобто за допомогою етимологічного словника були виписані первісні (етимологічні) значення, що виникає з опорою на якусь названу словом ознаку предмета або явища.

Наприклад, слово *відро*, *відерник*, [відерщик Я, відерковий Я], ведеркове (заст.) «мито від відра» Пі, повідерний; – р. болг. *ведро́*, бр. *вядро́*, др. вѣдро, п. *wiadro*, ч. *vědro*, слц. *vedro*, м. *ведро*, схв. *vjèdro*, слн. *védro*; – псл. *vědro* <*vēdro; – утворене від іє. *uódōr «вода», *uédōr «тс.», пор. гр. ύδρία «відро для води» і ύδωρ «вода». – Винник 105 – 106; Шанский ЭСРЯ I 3, 37; Фасмер I 283 – 284; Преобр. I 69; ЭСБМ II 299; Machek ESJČ 681; БЕР I 127; Skok III 590; Eckert ZfSI 8/6, 881; Pokorny 80 [23, т. 1, с. 394]. Таких прикладів в етимологічних словниках безліч.

Таким чином, ВФ слова в зіставному її вивченні відкриває можливості реконструкції окремих ланцюжків мовної номінації, даючи тим самим певну інформацію про таємниці народження і функціонування слова в мовознавчому, а також гносеологічному, лінгвофілософському, когнітивному, етнологічному, культурологічному та інших аспектах.

У дослідженні і порівнянні мовних одиниць ми використали один із найпродуктивніших методів для зіставлення лексико-семантичної групи в обох мовах – метод компонентного аналізу. Основна мета компонентного аналізу є поділ значення мовної одиниці на різні семантичні ознаки. Як зазначають Ф.Альбрехт та П.Солодуб, лексичне значення складається з мінімального та неподільного (принаймні конкретні етапи дослідження) семантичні одиниці [1, с. 233–234].

Компонентний аналіз – це система методів лінгвістичного вивчення значень слів, суть яких полягає в розбитті значення слова на компоненти, що

називаються семами, семантичними факторами та – іноді – маркерами. За цими ознаками (складовими) лексичні одиниці відрізняються між собою або з'єднуються. Відбір компонентів у лексичній одиниці здійснюється шляхом порівняння її з іншими одиницями, що мають спільні з нею семантичні ознаки.

Основи компонентного аналізу були закладені та дослідженні в працях А.Греймасом та В.Потьє. Поштовхом до його створення став метод опозиційного аналізу у фонології, розроблений М.Трубецьким, згідно з яким їх риси відрізнялися контрастними фонемами. Тоді Р.Якобсон використовував цей прийом у граматиці для опису відмінкових значень. Цей прийом, перенесений на вивчення лексичної семантики, називається компонентним аналізом, що цілком виправдано, оскільки на лексико-семантичному рівні компонентний аналіз суттєво відрізняється від аналогічного аналізу у фонології, тут кількість диференціальних ознак значно більша, а ступінь їх узагальнення неоднорідна (що більш узагальнені ознаки, то менше їх число, що конкретніші семантичні ознаки, то більше їх число) [21, с. 52-53].

Перші спроби компонентного аналізу були зроблені на предметно-логічній основі, що не зовсім коректно з лінгвістичної точки зору. Останнім часом дедалі поширенішим стає компонентний аналіз на суто лінгвістично-парадигматичній та синтагматичній (розподільній) основі. Для аналізу компонентів важливі не тільки семи, але й їх структурна організація, тобто місце та вага кожної сімки у структурі значення компонента (насіння). Зрештою, простий перелік семи не дає вичерпного уявлення про семантичне значення слова, яке також залежить від структурної організації сем, спроб їх згрупувати, тобто місця кожної семи в семантичній структурі, векторних зв'язків між ними тощо. Структурна організація компонентів у значенні слова визначається на основі синтаксичних властивостей слова (сполучуваності), які є семантичними показниками сем, а вага сем у компонентній структурі значення – частоти слів, що зв'язуються з аналізованим словом і є експлікантами певних сем. Тому сьогодні компонентний аналіз використовується не в чистому вигляді, а в поєднанні з дистрибутивно-

статичним. При вивченні семантичних особливостей конкретних, логічно зіставлених слів малих (особливо закритих) лексико-граматичних груп (спорідненість, метеорологічна лексика та ін.) Доцільно використовувати компонентний аналіз опозиційного (бінарного) типу, а при вивченні синонімічних та абстрактних слів компонентний аналіз із роздільною здатністю є більш ефективним при поєднанні з дистрибутивно-статичним [31, с. 79].

Компонентний аналіз вигідно відрізняється від інших методів опису семантики слова, оскільки він може бути представлений у вигляді таблиць з проаналізованими словами по вертикалі та назвами семантичних ознак по горизонталі. Не всі семи мають однакові особливості та функції. Існують такі типи сем: класема, архісема, диференційна, інтегральна, потенційна, градуальна (їх кількісні та якісні характеристики в різних мовних джерелах не узгоджуються) семи.

Класема – найбільш узагальнена за змістом сема, яка відповідає значенню частини мови. Прикладом може бути приналежність лексичних одиниць до однієї частини мови.

Архісема – сема, що є загальним для всіх компонентів семантичної групи, таких як особа, дія, ознака.

Диференційна сема – загальна сема для двох або більше значень, наприклад, вирізати, вирізати, проколоти, загальна сема - це інструмент - щось гостре.

Потенційна (або ймовірнісна) – не є унікальною семою, але може виникнути в певних ситуаціях, вона не характеризує предмет чи взагалі поняття, вона може виявлятися в певних ситуаціях

Градуальна – сема, яка представляє не якусь нову ознаку, а лише ступінь прояву, інтенсивність тієї самої ознаки, яка, іншими словами, близька до значення.

Однак слід пам'ятати, що багато синонімічних та абстрактних слів не можна досліджувати методом компонентного аналізу, оскільки їх значення можуть не розрізнятися вибраними семантичними ознаками.

Метод компонентного аналізу полягає не тільки в поділі значень на компоненти, але і в їх синтезі. Компонентний аналіз використовується не тільки в теоретичних дослідженнях лексичної семантики. Він широко використовується в лексикографії. Новий тип тлумачних словників, у яких значення слів тлумачаться в термінах компонентного аналізу, вигідно відрізняються від традиційних, об'єктивно та всебічно.

Отже, все вище проаналізованому, можливо надати таке визначення компонентному аналізу: компонентний аналіз – це метод дослідження плану змісту значеннєвих одиниць мови з метою розщеплення значення на мінімальні семантичні складники розбиття значень на мінімальні семантичні компоненти. Ця методика корисна не тільки для вивчення однієї мови, але також для порівняння одиниць лінгвістичних рівнів різних мов. Цей метод служить для виокремлення тих особливих відтінків значень в одиницях інших мов і найпоширеніших сем, які формують мовний образ носія певної мови. Цей метод також буде корисний для дослідження та тлумачення значень лексем, які реалізовані в деяких текстах. Результати компонентного аналізу широко використовується в галузі перекладу та різних методів викладання іноземних мов, оскільки такий глибинний аналіз мовних одиниць дає змогу досягнути самої суті явища і зрозуміти логіку носіїв мови, яку вивчають.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Отже, беручи до уваги різні наукові погляди, ми приходимо до висновку, що кожне значення займає певне місце в семантичній структурі багатозначного слова, залежно від його значення для певного синхронного розділу мови. Лексико-семантична система української та польської мов суттєво відрізняється від інших мовних систем, оскільки складається з різномірних елементів (лексем, сем, лексико-семантичних полів, лексико-

семантичних груп тощо). Вона постійно поповнюється новими одиницями, оскільки словниковий запас – це сфера, яка пов'язує мову з об'єктивною реальністю, із суспільством.

Внутрішня форма слова в зіставному її вивченні відкрила в нашому дослідженні можливості реконструкції окремих ланцюжків мовної номінації, даючи тим самим нам певну інформацію про таємниці народження і функціонування слова в мовознавчому, а також гносеологічному, лінгвофілософському, когнітивному, етнологічному, культурологічному та інших аспектах.

Обрана методика компонентного аналізу, стала для зіставлення одиниць мовних рівнів різних мов. Цей метод слугує для виокремлення тих особливих відтінків значень в одиницях інших мов та найчастотніших сем, які формують мовну картину носія певної мови. Також цей метод став корисним у нашій роботі для дослідження і тлумачення значень лексем.

Оскільки теорія лексико-семантичного поля є суперечливим поняттям у лексикології та семасіології, то ми у роботі вважаємо категорії «лексико-семантичне поле» і «лексико-семантична група» синонімічними, тобто здебільшого оперуємо саме терміном ЛСГ.

2 ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ГРУПА НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОСУДУ, КУХОННОГО НАЧИННЯ ТА ПРИЛАДДЯ У ПОЛЬСЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Усі слов'янські мови мають спільні виразні риси, а саме:

- у морфології, більшість слов'янських мов мають 6 або 7 відмінків;
- поділ дієслів на доконані та недоконані (лексичний аспект);
- наявність фонематичної палаталізації (відома як пом'якшення);
- ускладнені групи приголосних, що утворився внаслідок зникнення «ь та ъ».

Слов'янські мови мають не тільки подібну граматику, вони також виявляють велику схожість у лексиці, які доводять, що вони з'явилися із праслов'янської мови. Там, де окремі слов'янські мови межують між собою, ці межі, як правило, розмиті – є широкі смуги перехідних діалектів та області змішування явищ, характерних для обох сусідніх мов.

Зіставні дослідження двох мов відбувалися ще в далекому минулому. Ранні джерела лінгвістики включають лексичні порівняння шумерського та акадського діалектів у Вавилоні, порівняння санскриту з ведійською мовою в граматиці давньоіндійського лінгвіста Паніні, спроби граматичного порівняння різних мов з латиною та давньогрецькою, Середньовіччя та Відродження та ін. Під порівняльною граматику (vergleichende Grammatik) А.фон Шлегель мав на увазі фактично зіставне мовознавство [28, с. 2].

Перші дослідження контрастивістики включають роботи відомого мовознавця І.Бодуен де Куртене, який порівнює слов'янські мови з іншими індоєвропейськими мовами, де висувається принцип порівняльного аналізу мов, незалежно від їх подібності. Цю традицію продовжували в основному вчені з Празького мовного гуртка В.Матезіусом, який підкреслював, що «до правильного розуміння мови можна прийти, лише зіставляючи її з мовами інших типів» [28, с. 3]. Зіставне вивчення мов є цікавим та перспективним, оскільки сприяє виявленню того, що може бути непоміченим при суто

внутрішньомовному аналізі. Зіставне вивчення лексичної системи залишається у центрі уваги в сучасній лінгвістиці, оскільки порівняння окремих її фрагментів дозволяє встановити з одного боку, загальні закономірності, з іншого боку, виявляють своєрідність механізму образного переосмислення, проаналізувати специфічні риси, характерні для кожної конкретної мови.

Посуд та начиння пов'язані з процесом приготування та самою їжею, часто ці словникові групи описуються комплексно. Слово «начиння» – це господарські речі, які служать для приготування, подачі, зберігання їжі, напоїв і т. ін.; посуд [4, т. 5, с. 235]. Водночас високий ступінь спеціалізації певних наборів начиння, їх функціональне розмежування, достатньо розвинені галузі виробництва, що створювали начиння, – усе це дає змогу розглядати його як самостійне явище матеріальної культури [67, с. 71]. *Посуд* – це також начиння, вироби з глини, скла, металу тощо, які використовують для приготування або подавання їжі, напоїв і т. ін., а також для зберігання харчових продуктів [4, т. 7, с. 389]. Назви, що входять до категорії «начиння», ми виокремили такі підгрупи:

- Назви начиння для приготування їжі;
- Назви начиння для вживання їжі;

Обрана нами загальна назва ЛСГ – «посуд та інше кухонне начиння», вона включає в себе семантичні підгрупи:

- Назви посуду для вживання напоїв (спиртних та безалкогольних);
- Назви посуду для зберігання рідини;
- Назви посуду для приготування рідини;
- Назви посуду для їжі;
- Назви посуду для вживання їжі;
- Назви посуду для подачі їжі до столу.

У дослідженні цієї тематичної групи ми використали словники: «Великий тлумачний словник сучасної української мови», «Словник української мови»

в 11 томах, «Етимологічний словник української мови» в 7-ми томах, електронні словники польської мови «PWN» та «Glosbe». Виписали лексеми, що називають предмети посуду, кухонного начиння та приладдя, систематизувати, описати і здійснити зіставний та компонентний аналіз в обох мовах. В результаті отримали таку картину.

2.1 Лексико-семантична група «посуд для рідини»

Опрацьовуючи вибрані одиниці лексики з ЛСГ «посуд», ми поділили їх на менші підгрупи, які об'єднують лексеми з урахуванням внутрішньої форми слова. Таким чином, ми виокремили лексеми на позначення посуду для вживання спиртних напоїв, для вживання безалкогольних напоїв, для зберігання рідини, для приготування рідини, які наповнюють ЛСГ «посуд» в українській і польській мовах.

2.1.1 Група лексем – назв посуду для вживання спиртних напоїв

Одна з найбільш наповнених груп – лексика з семантикою «посуд для вживання спиртних напоїв». В українській і польській мовах до цієї групи ми віднесли ряд відповідних лексем і зіставили їх, вказуючи відповідник або зазначивши, що відповідника немає.

Бокал, а, ч. Шкляна або кришталева посудина для вина, схожа на чарку, але більша; келих [4, т. 1, с. 213]. Бокал; — бр. бакáл; — запозичення з російської мови; р. бокáл, як і п. ст. bukał «келих», वोकाł «тс.», ч. ст. bokál «кухоль», bukáł, слц. bukara «ТС.», болг. бѣкел (бѣльл) «дерев'яна посудина для води», м. бокал «келих», схв. бòкáл, б'òкáл «тс.», походить від слат. *baucalium* (*baucalis*) «посудина для пиття з вузькою шийкою» (в російську мову запозиченого через французьку або італійську, пор. фр. *bocal*, іт. *boccale*), яке зводиться до гр. βαυχάλιον (βαύχαλις) «тс.», запозиченого з єгипетської мови. — Шанський ЭСРЯ I 2, 153; Фасмер I 185; Преобр. I 34; Brückner 35; Skok I 184; Sadn. — Aitz. VWb. I 378-379; Hüttl-Worth 19; Dauzat

94 [23, т. 1, с. 224]. Запозичення з російської мови, відповідника у польській мові немає.

Кварта, и, ж. розм. Те саме, що кухоль [4, т. 4, с. 129]. Кварта «міра рідких і сипких тіл; кухоль», квартіна «тс.», ст. кварта (1627); — р. бр. болг. кварта, п. kwarta, слц. kvart (міра), схв. квърта «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. quārta «четверта частина, чверть» (від quārtus «четвертий») пов'язане з quattuor «чотири», спорідненим з псл. četyre, укр. чотури. — СІС 323; Винник 118—119; Шанский ЗСРЯ II 8, 110—111; Sławski III 462; Walde-Hofm. II 399—401. [23, т. 2, с. 414]. П. *kwarta* (łac. quarta) «blaszane naczynie o pojemności jednego litra, z którego się pije» [77]. Збігається з значенням укр. *кварта*.

Келих, рідше *келех*, а, ч. Посуд для пиття вина; *кубок*, *бокал* [4, т. 4, с. 139]. Келих, келех, келишóк, [келіх], [келішок] «чарка», [келюх] «келих», [келаш] «вид глиняної посудини» Я, ст. келіхъ (XV ст.); — р. [келіх] «церковна чаша; чарка» (з укр.), бр. келіх «келих»; — запозичення з польської мови; п. kielich, як і ч. kalich, ст. kalich, kelich, слц. kalich, вл. нл. keluch, ст. keluch, kelich, слн. kélih, походить від двн. chelih (старше свн. kelich, kelch, нвн. Kelch) «келих», яке зводиться до лат. calix «тс.», спорідненого з гр. κύλιξ «кубок, келих», χάλυξ «чашечка квітки», дінд. kaláśa- «горщик, кухоль, миска». — Москаленко УІЛ 28; Шелудько 33; Richhardt 64; Фасмер II 222; Sławski II 140—141; Bern. I 472—473; Kluge-Mitzka 362; Walde-Hofm. I 138—139; Frisk II 46—47 [23, т. 2, с. 421]. Польське *kielich* (śr.-w.-niem. kielich) «naczynie w kształcie czarki na nóżce, używane do picia trunków, wykonywane ze szkła, kryształu, metali szlachetnych itp., często bogato zdobione» [77].

Кубок, бка, ч. 1. Великий келих; чара [4, т. 4, с. 382]. Близьке до українського слова «келих», призначене для пиття вина, але відмінність в тому, що кубок зроблений з іншого матеріалу, може бути з золота, срібла чи бронзи. Пол. *puhar* див. ст. 40. *Чара*, и, ж. 1. Старовинна посудина для пиття вина [4, т. 11, с. 268], значення подібне до української мови.

Куманець, нця, чол. Керамічна фігурна посудина для спиртних напоїв, що використовується тепер здебільшого як прикраса походах [4, т. 4, с. 397]. Куманець [кума́н] «керамічна фігурна посудина для напоїв, що використовується тепер як прикраса», кумане́ць «тс.», кунга́н «високий глек з носиком»; - р. [кумга́н, кунга́н, курга́н]; - запозичення з тюркських мов (пор. крим.-тат. чаг. кутуан «кухоль», кар. кумган «гличик, умивальник»); пов'язання варіанта р. [курга́н] з ч. krhanice «горщик для вершків», схв. крга «черпак» (Brückner KZ 48, 207) необгрунтоване, як і зближення з гр. χυλίχυι «келих» (Matzenauer LF 9, 37). – Фасмер II 415; Шипова 207; Трубачев Рем. терминолог. 302; Радлов II 1049 [23, т. 3, с. 139]. В польській мові переклад слова та значення відсутні.

Кухоль, хля, ч. 1. Металева або череп'яна посудина з ручкою для пиття [4, т. 4, с. 421]. Кухоль, кúхлик, кухля, [куфлик] «кухлик» ВеЛ. [куфля] «череп'яний кухоль» Мо; — р. [кúхоль] «глиняний гличик», бр. [кúхель] «тс.», п. kufel «кухоль», ч. koflík «чашка», схв. ст. koflík «кухлик»; — запозичене, можливо, через польське посередництво з середньовісньонімецької або нововісньонімецької мови; свн. küfel «мала бочка», нвн. [kufel, kuffel] «посудина для пиття, кухоль» є зменшувальними формами від свн. kuofe (> нвн. Kufe) «бочка, діжка»; пов'язання з р. кувші́н (Преобр. I 423) або нгр. ховхлі́ «нічний горщик» (Фасмер ГСЭ III 107) сумнівні. — Трубачев Рем. терминолог. 302; Фасмер II 436; Саболевский РФВ 70, 94; Sławski III 319—320; Brückner 280; Matzenauer 53; Vern. I 645 [23, т. 3, с. 165]. Запозичення з польської мови через посередництво з середньовісньонімецької або нововісньонімецької мови *kufel* (st.-czes. koflík) «pękate naczynie z uchem, najczęściej szklane, rzadziej gliniane lub cynowe, używane do picia piwa» [77].

Пугар, я, ч., діал. *Келих*, кубок [4, т. 8, с. 384]. Пугар, пугарча́, пуга́рчик [пога́р] «кубок, келих СУМ, ВеУг; підвісні ізолятори зі скла та ін. Лизанець», [пога́рик] «мала чарка» Лизанець, [погари́ско] «велика чарка» Лизанець, [пуга́р] «склянка», [пугарча́] «чарчина» ВеУг, [пуга́рчик] «чарка»; — п. puhar «бокал, келих», ч. pohár «чаша, келих, бокал, кубок», слц. pohár «склянка,

чарка, банка, бокал, кубок»; — запозичене з угорської мови (можливо, через словацьке посередництво); уг. pohár «склянка, чарка; бокал, келих, кухоль» разом з болг. [пахáр] «глибока миска», схв. pèhār «кубок, келих», слн. pèhar «солом'яний кошик, схожий на миску; (заст.) [кубок, келих, чаша]», стсл. пахарьникъ «виночерпій», пєхарьникъ «тс.» (очевидно, через двн. bēhhāri) зводиться до нар.-лат. bīcāgium (*rīccāgium) «бокал, келих», яке походить від гр. βτχος «глиняна посудина (карафка або глечик)», можливо, пов'язаного з сір. būq «ваза чи глечик з двома ручками», гебр. baqbúq «пляшка» (Klein 138, 156, 1191) або з єг. b;ḳ.t «посудина для масла, вживана як звичайна міра» (Frisk I 237). — Дзендзелівський НЗ УжДУ 14, 102—103; Лизанец 617; Brückner 447; SW IV 475, V 429; Holub-Lyer 381; Holub-Kop. 283; Machek ESJČ 468; Младенов 415; Sadn.-Aitz.VWb. I 264; Mikl. EW 234; MNTESz III 237; Bárczi 245; Kniezsa I 719—720; Korbut PF 4, 419; Kluge-Mitzka 58 [23, т. 4, с. 625]. Запозичене з угорської мови (можливо через словацьке посередництво), тому п. *puhar* (wkg. *pohar* książk.) «duże, ozdobne naczynie, zwykle w formie głębokie czary lub kielicha z nakrywą, służące dawniej do picia wina, wykonane ze złota, srebra, cyny, szkła, kości słoniowej i kamieni półszlachetnych, zwykle w jednym egzemplarzu» [77], якщо взяти до уваги келих, кубок значення подібні.

Фужер, а, ч. Великий келих на високій ніжці, що використовується звичайно для шипучих вин і прохолодних напоїв [4, т. 10, с. 649]. Фужер «великий широкий келих для шипучих вин і прохолодних напоїв»; - р. *фужёр*, бр. *фужэр*; - запозичення з французької мови; фр. *flûte* «бокал» походить від назви міста Фужер (Fougères) у Франції, де виготовляли скло. — ССРЛЯ 16, 1583 [23, т. 6, с. 135]. В польській мові відповідника не знайдено.

Чарка, и, ж. 1. заст. Велика (перев. скляна) посудина для пиття вина та спиртних напоїв; келих; 2. Невелика посудина для пиття вина та спиртних напоїв [4, т. 11, с. 271]. Чарка, походить з нім. *Römer, Römerglas*; див. Мі. EW 279; Корш, Сб. Дринову 58; Преобр. I, 239. Відносно німецькі слова див. Клюге — Гётце 486; Фальк — Торп 935 [70, т. 3, с. 533]. Польське *kieliszek* «naczynie,

zwykle szklane lub kryształowe, o różnej pojemności, najczęściej na półce do picia alkoholu» [77], походження з німецької, але за значенням збігаються.

Чаша, і, ж. 1. Старовинна посудина округлої форми, з широким верхом і звуженим низом для пиття (вина та інших напоїв) [4, т. 11, с. 284]. Чаша, чашка, рос. чашка, бр. чаша, стсл. чаша ποτήριου (Euch. Sin., Супр.), болг. чаша, схв. чаша «кубок», слн. čáša — теж саме, ч. číše, слц. čaša, п. czasza, полаб. cosó. || Псл. čaša, очевидно давпрус. kiosi «кубок» з балт. *kiōsē або *kiāsē; див. Мейє, RS 2, 66; MSL 9, 373; Траутман, Apr. Sprd. 358. В будь-якому випадку, дпрус. слово не могло бути запозичено з сл., всупереч Брюкнеру (AfsIPh 20, 490), Бернекеру (I, 137). Младенов (РФВ 62, 262) намагається зблизит це слово з лит. kiáušas «череп», приймаючи довгий дифтонг *kēus-. Затруднене зближення з дінд. cáṣakas, -am «кубок», яке разом з арм. čašak «посудина для пиття» (*čašaka- — від нов.-перс. čašīdan «отведывать», čašt «завтрак») намагались витлумачити як походження з ірл.; пор. Хюбшан, Pers. Stud. 51; Armen. Gr. I, 187. Дивлячись покількості голосних, немає підстав говорити для сл. про ірл. Запозичення, всупереч Бернекеру, Шралдеру-Нерингу (I, 369), Фасмеру (RS 6, 173), Уленбеку (РВВ 22, 542). Про слово сл. походження в арм. та інд. (так Шефтеловиц, ВВ 28, 149) не може бути ніякої мови [70, т. 4, с. 320]. Польське *czara* 1. «niskie, szerokie naczynie, używane zwłaszcza dawniej do picia wina, miodu itp.; też: zawartość takiego naczynia» [77], значення обох мов збігаються.

В польській мові знаходимо значення *koniakówka* pot. «pękaty kieliszek na krótkiej półce, używany do picia winiaku i koniaku» [77]. А також пол. *szampanka* kulin. а) «kieliszek do szampana, rozszerzający się ku górze lub szeroki i płaski» [77]. В українській мові таких відповідників немає.

2.1.2 Назви посуду для вживання безалкогольних напоїв

Досліджувану підгрупу назв посуду формують слова зі значеннями в українській мові – *ківш*, *кружка*, *склянка*, *чашка*, *філіжанка* та в польській – *filizanka*, *garnuszek*, *szklanka*. Розглянемо значення цих лексем.

Ківш, ківша і ковша, ч. 1. Кругла відкрита посудина з ручкою для зачерпування води (вина, меду тощо) [4, т. 4, с. 158]. Ківш; — р. *ковиш*, бр. *коўш*, др. *ковшь*, п. [kowsz] (з укр. або бр.); — запозичення з литовської мови; лит. *káušas* «ополоник, ківш, велика ложка; череп; черепашка слимака» пов'язане з лит. *kiáušas* «череп, чаша», лтс. *kaiūss* «тс.; ложка», спорідненими з дінд. *kōṣah* «посуд, бочка», гр. *χουχίου* «кубок»; виведення з східних мов (Шанский ЭСРЯ II 8, 181-182) малопереконливе. — Москаленко УІЛ 31; Фасмер-Трубачев II 273; Лаучюте ВЯ 1972/3, 102, 105; Bern. I 594; Fraenkel 231-232 [23, т. 2, с. 443]. Запозичення з литовської мови, тому відповідника в польській мові не знаходимо.

Кружка, посудина циліндричної форми (рідше з ручкою), а також кількість речовини, що вміщується в таку посудину [42, т. 2, с. 17]. Кружка, починаючи з XV ст., згідно Преобр. (I, 394). Можливе походження через польську мову *kruż* «кувшин» або прямо з свн. *krûse*, снн. *krûs(e)*, що виникає з гр. *χρωσσός* «кувшин»; Мі. EW 142; Бернекер I, 628; Фальк – Э. 2, 293. *Krug* «кувшин» (Преобр.). Але не співвідноситься з др. *хрогъ* «рід посуду» (Ефр. Сир.; Срезн. III, 1408) [70, т. 2, с. 385]. Польське *garnuszek* «małe naczynie, z którego się pije» [77]. В польському ESJP не описується докладніше значення такого слова, тому ми можемо припустити, що ці слова є подібними.

Склянка, и, ж. 1. Скляна посудина циліндричної форми, без ручки, признач. для пиття, зберігання рідини та ін. [4, т. 9, с. 286)]. В польській мові відповідника не знайдено. Назва *склянка* та її варіанти – запозичення з готської мови; гот. *stikls* «желих» [23, т. 5, с. 275–276]. Польське *szklanka* «naczynie szklane do picia o obojętności około 200-250 ml, najczęściej w formie cylindra lub lekko stożkowe, bez stopy, i przykrycia; element zastawy stołowej» [77] Значення обох лексем однакові.

Чашка, и, ж. 1. Невелика посудина (частіше з вушком), перев. з фарфору, фаянсу, з якої п'ють чай, каву та інші напої [4, т. 11, с. 285]. *Чаша*, *ча́шка*, рос. *ча́ша*, бр. *ча́ша*, др. *чаша*, стсл. *чаша* потѣрюв (Euch. Sin., Супр.), болг. *ча́ша*, схв. *ча́ша* «кубок», слн. *čaša* – те саме, ч. *čiše*, слц. *čaša*, п. *czasza*, полаб. *cosó*.

|| Псл. *čaša*, очевидно, споріднений з дперс. *kiosi* «кубок» з балт. **kīōsē* або **kīāsē*; див. Мейє, RS 2, 66 та сл.; MSL 9, 373; Траутман, Apr. Sprd. 358. В любому випадку, дперс. Слово не могло бути запозиченим з сл., всупереч Брюкнеру (AfsIPh 20, 490), Бернекеру (I, 137). Младенов (РФВ 62, 262) намагається зблизити те слово з літературним *kiáušas* «череп», принімаючи довгий дифтонг **kēūs-*. Затруднене зближення з дінд. *caṣakas*, - am «кубок», яке разом з арм. *čašak* «посуд для пиття» (**čašaka-* – від нперс. *čašīdan* «відвідувати», *čāšt* «сніданок») намагались пояснити як запозичення з ірл.; Хюбшман, Pers. Stud. 51; Armen. Gr. I, 187 та сл. Судячи по кількості голосних, немає підстав говорити для сл. про ірл. запозичення, всупереч Бернекеру, Шрадеру – Нерингу (I, 369), Фасмеру (RS 6, 173), Уленбеку (РВВ 22, 542). Про слово сл. винекнення в арм. та інд. (Шефтеловиц, ВВ 28, 149) не може бути взагалі мови [70, т. 4, с. 320]. В польській мові відповідника не знайдено.

Філіжанка, и, жін. Те саме, що *чашка* [4, т. 10, с. 592]. *Філіжанка* «чашка, склянка», [*филижанка, фалижанка* ЛЖит]; - бр. *філіжанка*, п. *filizanka*; - запозичене з турецької мови, можливо через польське або румунське посередництво (рум. *filigean* «тс.»); тур. *fincān, fincān* «чашка» походить від ар. *finḡan, finḡāl* «тс.»; суфікс -ка додано, можливо, за аналогією до *чашка*. – Акуленко 138; СІС² 877; Richhardt 48; Sł. wyr. obcych 218; Brückner 121-122; Sławski I 229; Bern. I 281; Lokotsch 49 [23, т. 1, с. 98]. В польській мові *filizanka* (рум. *filigean*) «naczynie z uszkiem, zwykle porcelanowa lub fajansowa, służąca do picia herbaty, kawy, czekolady, niektórych zup itp.» [77]. Значення збігаються за призначенням та матеріалом.

2.1.3 Лексеми-назви посуду для зберігання рідини

Більшість лексем цієї групи мають іншомовні основи, що пов'язує їх з неологізмами та запозиченнями, адже саме завдяки культурним зв'язкам з іншими народами з'являються нові страви, напої та спеціальний посуд для їх приготування, подавання, столу та зберігання.

Амфора, и, ж. Велика посудина (для вина, олії та ін.) яйцеподібної форми з двома вертикальними ручками, широко вживана в античному світі і Київській Русі [4, т. 1, с. 41]. Амфора, ст. амфора (1627); – р. болг. *ámфора*, бр. *ámфара*, п. ч. слц. *amfora*, схв. *àmфора*, слн. *àmfora*; – запозичення з латинської мови; лат. *amphora* походить від гр. *àmφορεύς* «конічний глечик з двома ручками» (гомер. *àmφορεύς* «тс.»), яке виникло з *ámфи-*, префікса із значенням обопільності, і *фореύς*, похідного від *φέρω* «несу», спорідненого з дінд. *bhárati* «несе», лат. *fero* «несу», псл. *berą*, укр. *беру́*. – СІС 46; Шанский ЭСРЯ I 1, 98; Boisacq 58 [23, т. 1, с. 69]. П. *amfora* (łac. *amphora* histor.) «naczynie gliniane o lekko wydłużonym brzusciu i dwóch pionowych, często zdobione scenami figuralnymi, używane przez starożytnych Greków Rzymian do przechowywania wina i oliwy» [77], значення збігаються.

Баклага, *боклага*, и, жін. 1. Невелика дерев'яна або металева плоска посудина, барило для зберігання води або іншої рідини. 2. Невелика металева, сплюснута з боків пляшка, яку носять при поясі у походах [4, т. 1, с. 92]. Баклага, боклага, «фляга», бакла́га, бакла́жка «тс.», баклажо́к «мала баклага; [рід писанки]», [бакло́] «баклага», [бо́кла] «пласке барильце», бо́клаг, бокла́га, [бокла́ва Ж, бакла́й Ж. бо́кло] «тс.», [боклажо́к] «пласке барильце; пуголовок; сорт яблук», [бо́клак] «кільцевидний глиняний посуд», [буклажки] *Sġânja1ă*, [букла́к] «глечик, кухоль» Ж, [бокла́тий] «пузатий», ст. боклага (1565), боклагЪ (1699); - р. бакла́га, бакла́жка, [бо́клаг, бо́клах] «фляга, сулія; дерев'яний посуд різного вигляду», [баклаха] «глиняний посуд», [бакло́вка] «посуд для молока», бр. бікла́га «фляга», бакла́га «тс.», п. *bukłak* «бурдюк, дзбан», *bukłaha*, [bokłak, bokłażka], ст. *bokłaszek* «тс.», м. баклица «дерев'яна баклага», схв. бакла «дерев'яний посуд»; - запозичення з тюркських мов; пор. тат. баклак «вид посуду», бакла «тс.», крим.-тат. бакла «мірка для збіжжя»; менш обгрунтоване пов'язання (Шанский ЭСРЯ I 2, 15-16) з р. баклуша «обрубок деревини», [бакла́н] «чурбак»; значення «барильце» в карпатських говорах могло з'явитись під впливом румунської мови, в якій [butlágă] «барильце», [bâtlag, bîtlomagă] «тс.» (Scheludko 126) є, очевидно, турцизмами.-

Макарушка 4; Фасмер I 110; Преобр. I 12; Brückner 48; Дмитрпев 563; Cranja 1a 216 [23, т. 1, с. 120]. В польській мові *kolba* «naczynie z szyjką używane w laboratoriach do ogrzewania, destylacji cieczy, sporządzania i przechowywania roztworów itp.» [77]. Хоча запозичення з тюркських мов, але значення за призначенням збігаються.

Банка, и, ж. Скляна, металева і т. ін. посудина переважно циліндричної форми [4, т. 1, с. 100]. Банка (посудина; мед.); – бр. б́анка; – запозичення з російської мови; р. б́анка походить, очевидно, від укр. б́анька або п. bańka; спроба пов'язати безпосередньо з псл. banja (Фасмер I 121; Шанский ЭСРЯ I 2, 34) менш переконлива. – Brückner KZ 45, 26; ССРЛЯ I 268 [23, т. 1, с. 134]. Походить з російської мови, але в польській мові значення *bańka* «szklane kuliste naczynko» [77].

Барило, а, сер. Невелика посудина для рідини (найчастіше з дерева) з двома днищами і опуклими стінками, стягнутими обручами [4, т. 1, с. 106]. Барі́ло, [барі́ла Ж, барі́лка, бари́ля Пі, барі́вка, бері́лка Доп. УжДу IV, барі́вка, бері́вка], бари́льчіна, [бари́льнік] «бондар» Я, барі́лкуватий, [барі́лькува́тий] Г, Ж, ст. бари́ло, бари́ла (XVI ст.); - р. [барі́ло], бр. [бары́ла], п. baryła «тс.», слц. barel «залізний посуд на бензин і под.», barigła «кадочка, бочонок», схв. ба́рило «бочка», ба́рило, ба́рио, barıl «тс.», слн. barıl «невеликий посуд»; - через польську мову запозичено з італійської або середньолатинської; іт. barile «бочонок» походить від елат. barilla, barillus «тс.», що може бути пов'язане через проміжну форму *barrісса з ібер. *barго- «бруд, глина» (пор. ісп. barго «бруд, глина, глиняна посудина»); українська форма з –ило замінила давнішу форму барі́ла під впливом іменників із суфіксом –ило (типу бурмило, світило). – Винник 101; Москаленко УІЛ 27; Richhardt 33; Фасмер I 126-127; Witkowski SOr 19/2, 208; Skok I 112-113; Sadn.-Aitz. VWb. I 246; Vern. I 44; Battisti-Alessio I 441 [23, т. 1, с. 143]. В польській мові *baryło* 1. pot. «duża, pękata beczka; też: zawartość takiej beczki» [77]. Значення в обох мовах збігаються.

Бочка, х, и, ж. Велика дерев'яна або металева циліндрична посудина перев. опукла посередині, з двома плоскими днищами [4, т. 1, с. 223]. Бочка «велика дерев'яна або металева циліндрична посудина», [бочáлка] «невелика бочка», [бочівчу́на] «посудина з цілого дерева (на зерно)» ВеБ, [бочівка] «бочка», [бочілка] «тс.» Ж. бочо́нок (з р.), бочкува́тий; – р. бр. бо́чка, др. бьчвьь «бочка», бьчька «тс., діжка», бочька, бьчелька, бчелка «тс.», п. bezcka, ч. bečka «бочка», bečva «чан», слц. bečka, [bočka, bačka], болг. бьчва, м. бочва, схв. ба́чва «бочка», bečka «пивна бочка», слн. bečva, bečka, bačva, р.-цсл. стсл. бьчвьь, бьчька; - псл. бь́чка, очевидно, похідне від *bъсь, *buki (пор. слн. beč «велика бочка») або від псл. *bъ́ча; – походження праслов'янських форм остаточно не визначене; виводяться або з германських мов, зокрема від двн. botahha «бочка, чан, діжка», *butihha, свн. boteche, botech, нвн. Bóttich «чан» (Machek ESJČ 49; Bern. I 105; Weigand DWb 273-274; Mikl. EW 25; Брандт РФВ 21, 212; Uhlenbeck AfSIPh 15, 484; Knutsson GL 51-52), герм. *bukjô, швейц.-нім. bücki «діжка, бочка», англ. buck «діжка для води», дангл. bûc «глечик», дісл. búkr «живіт», двн. bûch «тс.» (Stender-Petersen 289-290; Osthoff BB 29, 254; Holthausen Ae Wb 38-39; Младенов 42, 54), бав. Butschen (Kiparsky GLG 213-232; Sławski I 29; Sł. prasł. I 458-459), або з сгр. βοττις, βουττίου, пов'язаних з нар.-лат. *buttis (Преобр. I 40; Holub-Kop. 67; Фасмер ИОРЯС 12/2, 205, 223; Vasmer RSI 3, 263), або з лат. *buttis, елат. butica (Briickner 19; Bern. I 105), або, нарешті, вважаються власне слов'янськими утвореннями, пов'язаними з псл. *bouk-/bŭk-, до якого зводиться й укр. бучні́й (Sadn.-Aitz. VWb. I 209-210), з псл. *bokъ, укр. бік, р. [бокура] «бочка» (Ильинский ИОРЯС 23/2, 211; Шанский ЗСРЯ I 2, 180) чи з псл. *bъk- (kj > č), експресивним варіантом (з метатезою приголосних) того самого кореня, що й укр. кúбок, дінд. kambháh), гр. χύμβη, лат. cupa, гр. χύπη (Liewehr 15; Шанский тж). – Винник 100; Фасмер I 202; БЕР I 105; ЗССЯ 3, 107-109 [23, т. 1, с. 240]. Польське *beczka* «duże naczynie w kształcie walca o dwóch płaskich dnach, często o wypukłych ścianach, wykonane zwykle z drewnianych klepek ściśniętych obręczami albo z blachy,

tworzywa sztucznego, przeznaczone do przechowywania płynów, ciał sypkich itp.» [77]. Значення обох мов збігаються.

Бутель, тля, ч. Велика пляшка [4, т. 1, с. 264]. Бутель, [бўтиль Л, бутэлька Па, бутўлка Л, бўтлик, бўтля, бутельчына]; – р. бутыль, бутылка, бр. [бўталь], бўтля, бутэлька, п. butel, butla, butelka, ч. butela, butylka, слц. butel'a, болг. бутўлка, схв. бутэля; – через польську мову запозичено з французької; фр. bouteille походить від елат. butticula, зменш. до buttis «бочка». – Горобець Мовозн. 1972/4, 82 – 83; Шанский ЭСРЯ I 2, 239; Фасмер I 254; Brückner 51; Dauzat 107 [23, т. 1, с. 308]. Значення збігаються п. butla, 1. «duża butelka; też: zawartość takiego naczynia» [77].

Відро, а, с. 1. Металева або дерев'яна посудина з дужкою для носіння й зберігання води тощо [4, т. 1, с. 631]. Відро, відерник, [відёрщик Я, відёрковий Я], ведеркове (заст.) «мити від відра» Пі, повідёрний; – р. болг. ведрó, бр. вядрó, др. вѣдро, п. wiadro, ч. vědro, слц. vedro, м. ведро, схв. вјѣдро, слн. védro; – псл. vědro <*vēdro; – утворене від іє. *uódōr «вода», *uédōr «тс.», пор. гр. úδρία «відро для води» і úδωρ «вода». – Винник 105 – 106; Шанский ЭСРЯ I 3, 37; Фасмер I 283 – 284; Преобр. I 69; ЭСБМ II 299; Machek ESJČ 681; БЕР I 127; Skok III 590; Eckert ZfSI 8/6, 881; Pokorný 80 [23, т. 1, с. 394]. Відповідник в польській мові *wiadro* «naczynie, zwykle w kształcie walca lekko rozszerzonego u góry, z pałąkiem, służące do przenoszenia lub przechowywania wody, śmieci itp; kubeł» [77] значення збігається за призначенням. В польській мові також є слово *kubeł* (d.-niem. kubel) «naczynie walcowatego kształtu, zwykle rozszerzone u góry, z pałąkiem, używane do noszenia, przetrzymywania w nim płynów, artykułów sypkich lub stałych; wiadro» [77]. Можемо сказати, що значення kubeł, це те саме, що і відро в українській мові.

Гладуцик, а, ч., діал. Широкогорлий глек для молока [4, т. 2, с. 79]. Етимологічного походження не знайдено, в польській мові відповідника нема.

Глек, а, ч. 1. Висока кругла, перев. глиняна посудина, злегка розширена в нижній частині [4, т. 2, с. 81]. Глек, глѣчик «глиняна посудина; – р. (псков.) [гилѣк] (<*голѣчки з псл. гулькъ) «рукомийник (глек, пристосований для миття

рук)», (пд.-зах.) [глек] «глек, кухоль», ст. голец «посудина, вживана як міра сипких тіл», бр. гляк «глек», др. гьлькъ, гьлекъ, глекъ, голькъ, голкъ, п. [hlak, lak] (з бр.), [hleak] (з укр.): – псл. сх. [*гьлькъ, *гьльсь], які, очевидно, є початково зменшувальними формами від не збереженого псл. *гьль (<іє. [*gulos]); – пов'язане з гр. γαυλός «глек, кругла посудина для води або молока», γυλλάς «вид чаші», γυάλας «мегарська чаша», γαυλός, γαῦλος «округле фінікійське вантажне судно», дісл. ісл. kjóll «корабель», дангл. sēol, днн. двн. kiol, свн. kēl «тс.», очевидно, також дінд. golah «округла посудина для води», яке вважається ще запозиченням з дравідських мов (Mayrhofer I 349); дальша етимологія не з'ясована; позаслов'янські відповідники виводяться від іє. *geu- «згинати, заокруглюватися», *geulo- «щось округле» (Pokorny 396 – 397), у такому разі псл. *гьлькъ могло б бути виведене від іє. *gu-1-iko-s; проте оскільки подібні назви є і в інших мовних сім'ях – гебр. gullā «округла посудина для олії», ак. gullatu «вид посудини», араб. gulletā «глек для вина», ар. gulla «глек, глечик», груз. (можливо, з ар.) kula «глек для вина з вузькою шийкою» – і є думки, що гр. γαυλός (Lewy Fremdw. 151, 210) і дінд. golah (Rosén Lešonénu La'am II (12) 21, за Майргофером) запозичені з семітських мов, можна припускати, що йдеться про культурне слово східносередземноморської області (можливо, семітського походження), яке потрапило до германців і східних слов'ян, де йому надано місцевої форми за допомогою зменшувального суфікса -ькъ або -сь; менш вірогідне з фонетичного погляду пов'язання з псл. *gl̥tati «ковтати» (укр. глитáти) (Sławski I 421; Дзензелівський RKJLTN 15, 123 – 124); з тих самих міркувань неприйнятні зіставлення з псл. [*гьльъ), укр. глей (Bern. I 310) або з п. gleń «скибка хліба», що виводиться разом з *гьлькъ від кореня *glu- (Brückner 141, 172); мало переконливим є також виведення (Семереньи ВЯ 1967/4, 20) від гр. χύλιξ «чашка». Гавлова *Этимология* 1966, 97 – 98; Фасмер I 412; Филин *Происх. яз.* 528 – 529; Трубачев *Рем. терминолог.* 218; ЭССЯ 7, 192 – 193; Būga RR II 295 [23, т. 1, с. 522]. Запозичення з давідської мови, в польській мові відповідника немає.

Графин, а, ч. Посудина з вузьким довгим горлом (для води, квасу і т. ін.) [4, т. 2, с. 160]. Графин; – бр. графін; – запозичення з російської мови; р. графун, ст. карафин походить від фр. *carafine* (чи пов'язаного з ним нім. ст. *Karaffine*), яке зводиться до іт. *caraffina*, похідного від *caraffa* «графин», запозиченого з іспанської мови; ісп. *garrafa* «тс.» походить від ар. *garrāf* «черпак, ківш», пов'язаного з дієсловом *garafa* «черпати». – Шанский ЭСРЯ I 4, 163; Фасмер I 453; Преобр. I 155; Горяев 78; Machek ESJČ 241; БЕР I 230; Lokotsch 54; Dauzat 140; Kluge – Mitzka 351 [23, т. 2, с. 587]. *Karafka* (fr. *carafe*, wł. *caraffa* *książk.*) «*prękata butelka z wąską szyjką, często ozdobna, zwykle do wódki lub wina*» [77]. Значення за формою подібні, але різні за призначенням.

Кадіб, кадівб, рідко кадуб, а, чол. Велика діжка [4, т. 4, с. 68]. Кадіб «велика діжка; [колодязьний зруб з цілого пня]», кадівб «тс.», кадуб «тс.» [польова криниця Пит. іст. і діал.; тулуб ЖІ], [кадоб] «частина комори; стара бочка для попелу; тулуб» Ж, [кадов] «велика бочка, видовбана з дерева для зберігання хліба» Я, [кадовб] «кадіб» Л, [кадавбень Л, кадавбэць Ж] «тс.», [кадовбэц] «видовбана дерев'яна сільниця» Л; - р. [кадолб] «видовбана з дерева посудина», [кадолба, кадолбь] «тс.», бр. кадаўб «бочка, видовбана з стовбура дерева», п. *kadłub* «тулуб», ст., діал. «видовбаний пень, колода», ч. *kadlub* «велика посудина, видовбана із стовбура; форма для лиття, взірець, схема», мор. [*kadłub*] «видовбаний пень для зберігання зерна; грудна клітка; вбита гуска без крил і шиї», слц. *kadlub* цямрина криниці; форма для лиття; живіт», вл. *kadołb* «димар», нл. ст. *kadlub* «видовбаний пень»; - пн.-псл. **ka-dʲlbʲ*, утворене з компонента **ka-* (**ko-*), наявного також у словах каблук, каверза, і основи дієслова **dʲlbtʲi* «довбати»; менш обгрунтованими є спроби реконструкції псл. **kadʲ-dʲlbʲ* (Trautshann *Gottingische Gelehrte Anzeigen* 1911, 258; Георгиев БЕ 1978/3, 201; Винник 99), яке не пояснює всіх значень, або ж як запозичення з турецької мови (Karłowicz SWO 238). – Толстой Сл. геогр. терм. 220-222; Фасмер II 157; Преобр. I 285; Sławski II 16-17; Brückner 238; Machek ESJČ 234-235; ЭССЯ 9, 113-115; Трубачен Рем. терминолог. 169; Bern. I 467 [23, т. 2, с. 339]. В польській мові схоже значення *kadlub* «wydrażony

kloc drzewa, używany dawniej jako naczynie na materiały sypkie» [77]. Матеріал та форма посуду збігаються, відрізняються за призначенням.

Кінва діал. *Відро. Кінва*, и, ж. 1. Великий дерев'яний кухоль [4, т. 4, с. 163]. Кінва «кухоль, цебрик», конівка, [кóнов, конóвецъ Ж], конóвка, [коновля Ж, коновок Пі, конóпка Ж] «тс.», [кóноб] «цебер» Я; – р. [кóновь) «глек», [кóновка] «тс.», бр. кóнаўка «кухоль», п. *konew* «кінва», ч. *konev*, [konva], слц. *kanva*, [konva], полаб. *t'õnâi*, слн. *kónva* «тс.», стсл. конобъ «казан»; – запозичене з німецької мови (можливо, через посередництво польської); найімовірніше, джерелом слова є двн. *channa* (нвн. *Kanne*) «глек» з огляду на кореневий голосний *o*, який відповідає давньому германському *a*, і звукосполучення *ev* (пор. укр. церква, п. *cerkiew*); менш імовірно пов'язання (Фасмер I 311; Machek ESJČS 218; Vern. I 558) з свн. *kanne* «тс.»; походження німецького слова не з'ясоване. – Дзендзелівський НЗ УЖДУ 14, 104; Фасмер 11 311; Sławski 11 412; Machek ESJČ 273; ЭССЯ 10, 196; Бернштейн Очерк 1974, 237; Kluge – Mitzka 346 [23, т. 2, с. 447]. *Konew* «naczynie do przenoszenia i przechowywania płynów; też: ilość płynu mieszcząca się w takim naczyniu» [77]. Лексеми етимологічно споріднені та еквівалентні за значенням, різняться сферою вживання; п. *konew* літературне, укр. *кінва* – діалектне.

Лійка, и, ж. 1. Конус з трубкою, яким користуються для переливання рідини в посуд з вузькою шийкою або для фільтрування; 2. Посудина із впаяною в неї трубкою, перев. з ситечком, для поливання [4, т. 4, с. 512]. Лій, лійка, лійківина, лійковіще, лійкуватий, лійнуй, лійнік, лійня [23, т. 3, с. 259]. *Konewka* «naczynie do podlewania roślin, zaopatrzone w lejek z sitkiem; polewaczka» [77]. Значення обох мов збігаються.

Пляшка, и, ж. Скляна посудина (перев. циліндричної форми) для рідин, яка має вузьку довгасту шийку [4, т. 6, с. 603]. Пляшка, [пляхá] «велика пляшка» Г, Пі, пляшкар, [плящúна] «невелика пляшка», [фляша, фляшка, флящúна, ляшка Ж, лáшка Ж]; – бр. пляшка; – запозичення з польської мови; п. *flaszka* «велика пляшка», *flaszka* «пляшка», *flaszczyna* «пляшечка», як і ч. *flaše* «пляшка», *flaška*, слц. *fl'aša*, *fl'aška*, вл. *bleša*, *bleška*, схв. флáша, слн. *fláša*

«тс.», походять від нвн. Flásche «пляшка», яке зводиться до двн. flaska, спорідненого з дісл. шв. норв. flaska, дангл. flasce, flaxe, англ. flask, лат. plecto «плету», псл. pleta (<*plekta) «тс.». – Москаленко УІЛ 14; Шелудько 42; Kiparsky GLG 128; Sławski I 231; Machek ESJČ 144; Kluge-Mitzka 201-202. Бутелька, и, ж., діал. Пляшка [23, т. 4, с. 464]. *Flaszka*, 1. «naczynie szklane z wąską szyjką i małym otworem; też. zawartość tego naczynia»; 2. pot. «butelka wódki» [77]. Український вираз запозичено з польської мови, тому значення обох мов збігаються.

Слоїк, а, ч. Висока посудина із скла, глини, фаянсу і т. ін. майже циліндричної форми з трохи звуженою верхньою частиною; скляна, глиняна або фаянсова банка [4, т. 9, с. 374]. Слоїк «банка (посудина)», [слой] «миска, чашка» Нед, [слії] «велика банка; кухоль» Бі, [вислоря] «вимита долина» Ж; – бр. слóік «банка (скляна або глиняна); [чарка; кусок чого-небудь конічної, зрізаної форми]», слой «банка (частіше глиняна)»; – очевидно, запозичення з польської мови; п. słóik «банка», słój «велика банка», як і нл. słój «миска, бляшанка; скляночка, банка, ящикок, скринька», słójk «тс.; тарілка з ласощами на весіллі», вл. słójk «мисочка, горщик для масла; банка, бляшанка», може бути зведене до псл. *sъlojъ, пов'язаного з sьliti «злити», похідним від liti «лити»; ототожнення зі [слії, слой] «шар, прожилки в деревині» (Фасмер III 674; Brückner 500; Schuster-Šewc 1304) видається помилковим. – Трубачев Рем. термиол. 257 [23, т. 5, с. 307]. *Słóik* «niewielkie naczynie szklane przeznaczone do przechowywania różnych substancji» [77]. Значення збігаються за матеріалом.

Термос, а, ч. Посудина з подвійними скляними стінками всередині, яка запобігає охолодженню або нагріванню поміщеного в ній продукту [4, т. 10, с. 90]. Термос; – р. болг. м. тѣрмос, бр. тѣрмас, п. termos, ч. слц. termoska, схв. тѣрмос-бóца, слн. tѣrmos; – видозмінене запозичення з німецької або англійської мови; нім. Thermoflasche «термос» (букв. «теплова пляшка»), англ. thermos bottle, thermos flask «тс.» містять компонент thermos, букв. «тепловий», що походить від гр. θερμός «теплий, гарячий», пов'язаного з θερμη «тепло». – СІС² 821; Черных II 238; Koraliński 971-972; РЧДБЕ 719; Вуяклија

946; Gr. Fwb. 760; Klein 1605 [23, т. 5, с. 555 – 556]. Польське *termos* (fr. *thermos*, nazwa firmowa) «naczynie składające się z obudowy plastikowej lub metalowej i wkładu szklanego o podwójnych ściankach, z próżnią pomiędzy nimi, służące do przechowywania napojów, pokarmów oraz do zabezpieczenia ich przez pewien czas do stygnięcia lub nagrzewania się» [77] значення збігаються за формою, призначенням та матеріалом.

Тиква, и, ж. розм. Череп'яна посудина, подібна до глечика, з дуже вузьким горлом, у якій носять або тримають воду, вино тощо; дзбан [4, т. 10, с. 112]. Тиква «(бот.) *Cucurbita L.*; посудина для води, вина», [т́квиця] «посудина з тикви» Нед, т́ковка; – р. тыква, др. тыкы, тыкъвь, тыкъва, п. *tykwa*, ч. *tykev*, слц. *tekvica*, болг. м. т́ква, схв. т́ква, слн. т́ква, стсл. тыкы; – псл. *tyku* не зовсім ясне; здебільшого зіставляється з гр. σίχυς «огірок», σίχυος, лат. *cucumis* «тс.»; зближується також (Knutsson ZfSIPh 4, 384) з гр. σύχον «фіга, інжир», беотійським тύχον, лат. *figus*, вірм. тūz «тс.»; труднощі, що виникають при поясненні початкових приголосних у зіставляваних словах, примушують вважати псл. *tyku*, гр. σίχυος, лат. *cucumis* запозиченнями з якогось спільного джерела – індоєвропейського (Гиндин ЭИРЯ II 82 – 89; Hirt IF 2, 149; Kretschmer Glotta 26, 57) або неіндоєвропейського (Преобр. II, вып. последний, 26; Specht KZ 61, 277; Hofmann 312; Walde-Hofm. I 300); існують спроби пояснення на слов'янському ґрунті; Ілліч – Світич (ЭИРЯ I 21 – 26) псл. **tyku* виводить від **tykati* «тикати», вважаючи, що тикву вирощували на тичках (щоб плоди висіли і були правильної форми); малопереконливим є зближення з псл. *tyľ*, *tukъ*, лит. т́кті «жиріти, гладшати» (Соболевский РФВ 13, 144; Brugmann IF 39, 141 – 142; Loewenthal WuS 10, 142 – 143). Фасмер IV 130; Черных II 275; Горяев 381; Machek ESJČ 664; Jm. rosl. 228; Младенов 633; Skok III 449; Mikl. EW 369; Бернштейн Очерк 231 – 232; Meillet Etudes 270; Frisk li 704; Boisacq 864; Fick I 449; Johansson IF II 14; Walde-Hofm. I 299 – 300 [23, т. 5, с. 566 – 567]. *Dzbanek* «naczynie zważone u góru, zwykle z jednym uchem i dziobkem» [77]. *Тиква*, *глек*, *глечик* подібні за призначенням, але ці предмети можуть бути різні за формою.

Цебер, цебра, ч. 1. Велика дерев'яна (рідше металева) посудина, що має вигляд зрізаної діжки, яку використовують для різних господарських потреб (для збирання помиїв, годівлі худоби і т. ін.); 2. Конічна перев. дерев'яна посудина з дужкою, признач. для носіння і зберігання води та іншої рідини; велике відро [4, т. 11, с. 191]. Цебер «велике відро», цебёрка, цебёрко, цебрик «маленьке відро; балія», цебрó, [цьóбер] «невеликий цебер» Л, [цебру́ти] (у виразі цебру́ти во́ду «носити воду цебром») Нед, ст. цеберъ; – р. [цебаръ, цебер, цыбар, цыба́рка], бр. цабэрак, цэбар, др. цебръ, ч. слц. džber, ч. ст. čber, вл. čwor, болг. че́брь, схв. ча́бар, м. чабур(а) «цебер, діжка; велика чаша для вина», слн. čebèr; – запозичення з польської мови; п. ceber, dzber, ст. czeber, czebr, czber є змазурованою формою, що походить з псл. съЬьгъ, спорідненою з лит. kibiras «відро», лтс. siba «(дерев'яна) масничка», укр. джбан, дзбан, жбан; думка про те, що джерелом слов'янських слі.– Шелудько 52; ЭССЯ 4, 138 – 139; Фасмер IV 294; Sławski I 55; Moszyński JP 33, 358 – 359; Brückner 56; Machek ESJČ 138; Trautmann 133 [23, т. 5, с. 234]. *Ceber przestarz.* «duże, okrągłe naczynie z klepek, zwykle o dwóch uchach, używane na wsi» [77]. Значення назв збігаються в обох мовах, але польська лексема застаріла.

Шаплик, а, чол. Невисока широка дерев'яна посудина, що має вигляд зрізаної бочки [4, т. 11, с. 409]. Шаплік «невисока широка дерев'яна посудина, що має вигляд зрізаної бочки; [цебрик Куз; бочка будь-якого діаметра, в якій зберігається лід та виловлена риба Берл; великий дерев'яний ківш; вид мідного ковша, в якому проціджують напої з великих посудин; дерев'яний кухоль; кухлик з кришкою Бі; відлога, капюшон у свиті; ковпачок газової лампи ЛПол]», [шафлі́к] «шаплик, діжка, цебрик» Нед, [ш(ч)аплі́к] «шаплик» Ва; – р. [(півд.) шаплі́к], п. szaflik «цебрик», слц. (зменш.) saflík від śafel' «кругла дерев'яна посудина з двома ручками; невелика діжа»; – запозичення з польської мови; п. szaflik «цебрик» походить від свн. schaf, scheffel (нвн. Schaffel «діжка; посудина»), які утворені від Schaff «діжка; шафа», похідного від дієслівного кореня *skab- «формувати різанням» (пор. свн. нвн. schaffen «творити; працювати», двн. scaffan «заподіювати, сприяти, впорядковувати, робити»), з

яким пов'язані також лат. *scabo*, -ere «чухати; скоблити», лит. *skobti* «скребти; зривати», псл. *skobliti*, укр. скоблѐти. - Фасмер IV 406; Brückner 539; Kluge-Mitzka 631 [23, т. 6, с. 379]. Запозичення з польської мови, тому значення збігаються п. *szaflik* «okrągłe naczynie, zwykle drewniane, z jednym lub dwoma uchwyтами, używane dawniej w gospodarstwie wiejskim» [77].

2.1.4 Назви посуду для приготування рідини

Найменша група назв цієї підгрупи, яка охоплює іменники-композиції на позначення посуду утворюються на базі таких синтаксичних словосполучень: дієслівних та іменникових.

Заварник, чайник для заварювання чаю [79]. Етимологічного походження не знайдено. В польській мові маємо відповідник, що співпадає за функціонуванням *czajniczek* «mały czajnik do zaparzania herbaty» [77].

Самовар, а, ч. 1. Металева своєрідна за формою посудина для кип'ятіння води з топкою всередині, що наповнюється перев. вугіллям. // Така ж за формою посудина, в якій вода кип'ятиться за допомогою електрики; Кількість води, що вміщується в цій посудині [4, т. 9, с. 29]. Самовар, род. в. -а, рос. *самовáр*, *самовар*. Від сам і варити; див. Брюкнер 480; Преобр. II, 248; Шифнер, AfslPh 3, 212. Лат. *authersa* «машина для зварювання» (Цицерон) з гр. *αύφέψη, πανφέψης «посуд для кип'ятіння». Миклошич (див. Мі. EW 287), бачить в цьому поясненні народну етимологію та пропонує походження з тюрк. *sanabar*, але тюрк. відповідне до тур. *samovar*, тат. *samaur*, *samuwar* розглядаються як запозичення з рос. (Радлов 4, 432, 434), як і калм. *samāwı* (Рамстедт, KWb. 310) [70, т. 3, с. 553]. *Samowar* (рос. *samowár książ.* «naczynie metalowe do gotowania wody i parzenia herbaty, dawniej z grzejnikiem na węgiel drzewny, obecnie elektryczne» [77]. Значення подібні за призначенням, формою та матеріалом.

Турка, -и, жін. Те саме, що *джéзва*, -и, жін.; рідко *джéзве*, -е, сер. Невелика завужена вгорі посудина з носиком та довгою ручкою для варіння кави по-турецьки [18]. Етимологічного походження не подано, але в польській

мові знайдено відповідник, який співпадає за формою та призначенням *dżezwa* (tur. *cezve*, od arab. ja*dh*wa(t), czyli płonący węgiel), potocznie *tygielek* «rozpowszechnione w Turcji, na Bałkanach, Kaukazie i w Rosji naczynie kuchenne w kształcie kolby stożkowej, zwykle miedziane, wyposażone w długą rączkę i służące do sporządzania kawy po turecku» [79]. *Tygielek* «naczynie kuchenne w kształcie miseczki z długą rączką; też: zawartość tego naczynia» [77].

Чайник, а, ч. Посудина з ручкою та носиком, у якій заварюють чай або кип'ятять воду [4, т. 11, с. 265]. Етимологічного походження не знайдено. Польське *czajnik* (ros. 'naczynie do parzenia herbaty') «zakryte naczynie z dziobkiem, służące do gotowania wody na herbatę; imbryk» [77]. Значення збігаються.

2.2 Лексико-семантична група «посуд для їжі»

В цій групі ми виокремили дві підгрупи лексем на позначення посуду для вживання їжі та посуду для подачі їжі до столу, що також наповнюють ЛСГ «посуд» в українській і польській мовах.

2.2.1 Назви посуду для вживання їжі

В даній підгрупі лексика сформувалася переважно на основі власних праслов'янських і питомих лексем.

Блюдо, а, сер. Широка посудина, в яку кладеться або насипається страва [4, т. 1, с. 201]. Блюдо «велика миска», *блюдце*, [*блюдя*] «блюдце» ВеУг; - р. болг. блюдо, бр. блюда, др. блюдо, блюда, блюдва, п. ст. bluda «дерев'яна миска», вл. нл. blido «стіл», м. бљуд «кругла дошка, на якій містять тісто або їдять», бљудо «блюдо», сх. в. бљѹдо «миска»; - псл. bljudo, bljudъ; - запозичено в праслов'янську мову з готської; гот. biuþs, род. в biudis «стіл, блюдо» пов'язане з biudan «пропонувати, давати», споріднений з нвн. bieten «тс.», Beute «ночви, вулик», можливо, також псл. бѣдѣті «бути уважним, не спати», укр. [бодрий]; спроби витлумачення слова як споконвічно слов'янського (Ильинский ИОРЯС 23/2, 206-208; Обнорский РФВ 73, 82-85; Мартынов Сл.-

герм. взаємод. 192-195; Откупщиков 115-117; Milewski RSI 26, 132) недостатньо обгрунтовані. – Критенко Вступ 532; Шанский ЭСРЯ I 2, 145; Фасмер I 178; Трубачев Рем. терминолог. 278-285; С.-луж. сб. 157; Преобр. I 31; БЕР I 58; Skok I 175; ЭССЯ 2, 132-135; Sł. prasł. I 277-278; Sand.-Aitz. VWb. I 348-149; Bern. I 64; mikl. EW 15; Kluge-Mitzka 71, 75 [23, т. 1, с. 213]. Польське значення *rólmisek* «owalne, płytkie naczynie przeznaczone do podawania potraw; też: zawartość tego naczynia» [77]. Значення слів обох мов збігаються.

Блюдец, я, с. Чайний посуд, який ставлять під чашку або склянку [4, т. 1, с. 204]. Польське *spodek* «mały talerzyk, podstawka pod szklanke, filiżankę» [77] значення слів обох мов збігаються, подібне за формою та за призначенням.

Миска, 1. Посудина у вигляді широкої чашки, в якій звичайно подають страву до столу. 2. Посудина такої форми більшого розміру, що призначена для різних господарських потреб [4, т. 4, с. 716]. Миса, «велика миска», мўска, [мискáр] «виготовлення мисок; гончар» МСБГ, мўсник «полиця або буфет для посуду», [мўсошник] «той, що виробляє миски», [мисчá] «маленька мисочка», мисчўна «маленька або погана миска», [мисчўвка] «синя глина, з якої виробляють миски», [мўся] (дит.) «миска», [замўсник] «полиця для посуду», [намўсник] «тс. (у гуцулів)»; - р. мўса, мўска, бр. мўса, мўска, др. миса «блюдо», п. слц. mўsa, ч. mўsa, вл. нл. mўska, болг. мўса, стсл. миса «блюдо»; - псл. mўsa; - через посередництво давньоверхньонімецьких діалектів (двн. mўas «стіл») запозичено з народної латині; нар.-лат. mўsa (лат. mўnsa) «стіл» пов'язується з mўtiog «міряю, вимірюю», спорідненим з псл. metą «кидаю; виміряю», укр. метáти «кидати». – Фасмер II 627; Преобр. I 539; Brückner 338; Machek ESJČ 364; Holub – Кор. 224; Holub – Lyer 316; Трубачев Рем. терминолог. 279-280, 282-283; Bern II 61; Walde – Hofm. II 70; Мельничук Этимлогия 1984, 140 [23, т. 3, с. 465]. В польській мові *mўsa* «duża mўska; też: zawartość tego naczynia» [77], значення в повному обсязі збігаються.

Полумисок, ска, чол. Різновид столового посуду, що має вигляд неглибокої миски або глибокої тарілки [4, т. 7, с. 101], такого відповідника в польській мові немає. Етимологічне походження також відсутнє.

Таріль, реля, чол. 1. Велика тарілка, кругле блюдо. 2. рідко. Те саме, що тарілка. 3. Те саме, що таця; піднос [4, т. 10, с. 40]. Таріль, [тарель] «таріль» Шейк, Нед, [таріль О, таріл ВеУг, талір, тальяр ВеБ] «тс.», тарелі (муз.), [тарелець] «маленький таріль» Нед, [торелець, тарельчина, тарільчик, тарільчина] «тс.» тж, [тарелік] «тарілка» ВеЛ, тарілка «кругла посудина для страви; [абажур у газовій лампі Л]», [тарівка] «тарілка», [талірка] «тс.», [тарілка] «абажур у газовій лампі» Л, тарілку (муз.), тарілочник, [тарілковатий] «у формі тарілки» Нед, тарілчастий; - р. тарель, тарелка, бр. талерка, п. talerz, [talerka], ч. talíř, вл. taler, нл. talaí, полаб. taler, болг. талерка, [талер], м. талер; - через польську мову запозичено із середньовісньонімецької (з метатезою приголосних у більшості форм); свн. talier «тарілка» походить від іт. tagliere «дошка для різання м'яса». - Шелудько 47; Коваль 119; Фасмер IV 24; Черных II 229; Brückner 564; Machek ESJC 635; Holub-Lyer 476; Holub-Kop. 379; Младенов 628; Mikl. EW 346; Strekelj AfSIPh 28, 531-532; Schrader Reallexikon II 515; Schwerts KZ 54, 23; KlugeMitzka 776; Walde-Hofm. II 643 [23, т. 5, с. 523]. Синонім до слова *блюдо*, тому в польській мові наближене значення *pólmisek*.

2.2.2 Назви посуду для подачі їжі до столу

Протежується наявність іншомовних запозичень, яка пояснюється впливом екстралінгвістичних чинників

Креманка, - вид металевої, порцелянової (керамічної) або скляної посудини, призначений для подачі до столу цукерок, фруктів, варення, морозива, крему та інших десертних страв [79]. Етимологічного походження не знайдено, в польській мові аналогічного значення також не простежуються.

Макітра, и, жін. Вид глиняного посуду великого розміру напівсферичної форми з широким отвором [4, т. 4, с. 602]. Макітра «вид глиняного посуду (первісно для розтирання маку); (ірон.) голова людини», [макартёт Ва, макатьёр Л, макітрик МСБГ, макітря О, ма́кортет СУМ, Ж. ма́кортеть, ма́кортик, макартёт О, макотёр О, ма́котерть, макётра Пі, макётрик ВеБ] «тс.»

[макоту́ра] «макогін» Ж, макоту́ря «стрижена або голена голова; голова людини», [мокоту́ря, мokóтя, мокуту́ря Ж] «тс.», макі́трися «паморочитися», обмакоту́рити «дуже низько (при самому тілі) обстригти», [обмакоту́жити] Ж «тс.»; - р. (маку́тра, маку́дра, макóтра] (з укр.), бр. [макі́тра], макóтра, [ма́кацер, макаце́рт, макóтар] «макітра», [макатыра] «голова», п. makotra, makutra (з укр.), слн. [makóter] «макогін»; - складне утворення з основ слів *мак* і *терти* (тру); численні фонетичні варіанти зумовлені деетимологізацією складного слова; припущення про запозичення з грецької мови (гр. μάχτρα «діжа, балія» - Фасмер ГСЗ 119; Karłowicz 362; Matzenauer 10, 59) позбавлене достатніх підстав.- Булаховський Нариси 77; Фасмер II 561; Трубачев Рем. термиол. 259-260; Собалевский Лекции 53; SW II 854; Brückner 318; Vern. II 10; Mikl. EW 353 [23, т. 3, с. 365-366]. *Makutra* «gliniana misa do ucierania maku lub kremu» [77]. Значення обох мов співпадають.

Масельничка, и, жін. Невеличка скляна, пластмасова й т. ін. посудина для зберігання масла; маслянка (у 2 знач.) [4, т. 4, с. 636]. Польське *maselniczka, masielniczka* «naczynie, w którym podaje się masło» [77]. Широкого значення в польській мові не описано, тому не можливо порівняти, чи подібні значення за точністю.

Піднос, чол. род. а. Дерев'яний, металевий і т. ін. плоский посуд для перенесення страв; таця [СУМ, т. 6, с. 470]. *Таця*, і, жін. рідко. Те саме, що піднос [4, т. 10, с. 44]. Таця «піднос», [та́ца] «тс.» Шейк, Нед; - запозичення з польської мови; п. taca «піднос», як і ч. táс, слц. táса «тс.», м. тацна «блюдце», слн. заст. taca «піднос» через посередництво нім. [Tátze] «чаша; піднос» зводиться до іт. tazza «чашка, чаша», що виникло з ар. ṭássah, tass «тс.», яке походить від перс. tāšt «чаша; блюдце». - Shevelov Hist. phonol. 620; Шелудько 48; СЧС 295; Булыка 318; Brückner 563; Sł. wyr. obcych 740; Machek ESJČ 633; Holub-Lyer 476; Matzenauer 341; Kluge-Mitzka 772 [23, т. 5, с. 529]. В польській мові *taca* «płaskie naczynie służące do przenoszenia na stół potraw, napojów, naczyń itp.» [77]. Значення відповідають один одному.

Салатник, а, чол. Миска для салату [4, т. 9, с. 18]. В польській мові *salaterka* «naczynie stołowe, głębsze niż talerz, używane do podawania sałatek, jarzyn lub owoców» [77], значення подібні за призначенням.

Сільниця, і, жін. Невеличка посудина для солі, яку подають до столу [4, т. 9, с. 220]. *Solniczka* «naczynie do przechowywania soli» [77], значення подібні за призначенням.

Соусниця, і, жін. Посудина у формі довгастої чашки з ручкою, в якій подають соус [4, т. 9, с. 473]. Польське *sosjerka* «naczynie, w którym podaje się sos» [77], значення подібні за призначенням.

Стільничка, и, жін. Зменш.-пестл. до *стільниця*. Дошка, на якій місять тісто, січуть м'ясо і т. ін.; *кухонна дошка* [4, т. 9, с. 415]. В польській мові *stolnica* «drewniany blat służący do zagniatania i wałkowania ciasta» [77], значення подібні за призначенням.

Судок, дка, чол. 1. Столовий прибор, в якому поєднані невеликі посудини для перцю, солі, гірчиці і т. ін. 2. Металева миска з ручками для гарячої страви, соусу, підливки і т. ін. [4, т. 9, с. 828]. Польське *pojemnik* «naczynie lub zbiornik do gromadzenia i przechowywania różnych rzeczy; też: zawartość takiego naczynia lub zbiornika» [77], значення подібні за призначенням.

Цукорниця, і, жін. Посуд для цукру, предмет чайного сервізу [4, т. 11, с. 247]. Польська сема *cukiernica, cukierniczka* «naczynie do podawania cukru na stół» [77], значення збігаються за призначенням такого начиння.

Хлібниця, і, жін. 1. заст. Жіночий рід до *хлібник*. 2. Тарілка або кошик для хліба та хлібних виробів. Невеликий ящик для зберігання хліба [4, т. 11, с. 81]. *Chlebak* «pojemnik służący do przechowywania pieczywa, zmniejszający jego wysychanie i umożliwiający utrzymanie porządku» [79]. Значення подібні за призначенням.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Системний зв'язок елементів спостерігається в колі будь-якої лексико-семантичної групи, але більш виражений при дослідженні мікрогруп.

Зв'язками між ними є периферійні лексеми, які часто націлені на різні групи одночасно. Одне і те ж слово може належати до двох лексико-семантичних груп. Наприклад, лексеми *макітра*, *кавоварка* мотивовані дієсловами, що вказують на основну функцію (призначення) цієї посудини, та іменниками, що позначають продукти, вміст посудини. Тому межі деяких лексичних та семантичних груп розмиті, а їх розмежування відносне.

3 ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ГРУПА «НАЗВИ КУХОННОГО НАЧИННЯ ТА ПРИЛАДДЯ»

Зважаючи на семний аналіз, який лежить в основі вибраного нами методу компонентного аналізу лексичних одиниць, ми виділили окремо групу слів, які з одного боку начебто і є назвами посуду, а з іншого – більше тяжіють до групи певних ємностей, або є інструментом для приготування чи споживання їжі, тому виокремили такі ЛСГ як групу назв начиння і приладдя.

3.1 Назви начиння для приготування їжі

У цій тематичній підгрупі лексеми пов'язані з характерною формою посудини, мотивованою головним чином прикметниками та іменниками, що описують форму цілої посудини або її найбільш виразної частини.

Горщок, горшка, чол. Глиняний посуд, у якому варять їжу [4, т. 2, с. 139]. Гóрщик, горща́, горщóк, [горшкáр] «гончар» Ж. [горщáй] «тс.» Я, [горщíця] «горщик» Я, [горшá] «горщик» Ж, [гóрше) «рід тарілочки з невипаленої глини», горщíвка «глина на горшки»; р. горшóк (ст. мн. горщки), бр. гаршчóк, др. горшькь, горшьчьць; - не зовсім ясне утворення від основи псл. *gъpъ «піч»; реконструюється (Трубачев Рем. термиол. 192) як псл. *gъpъсцькь, похідне від прикметника *gъpъскь «горновий, пічний»; випадіння **н** могло статися в умовах важкого для вимовляння скупчення приголосних; малоімовірно припущення про зникнення **-н-** під впливом утворень типу р. барáшек (від барáн), кáмешек (від кáмень) (Вегп. I 371), оскільки вони характерні лише для російської мови, а цей процес відбувся в усіх східнослов'янських. – Шанский ЭСРЯ I 4, 143; Фасмер I 445; Преобр. I 150 [23, т. 1, с. 574]. Польське *garnek* «naczynie służące do gotowania i przechowywania potraw; też: pojemność, zawartość takiego naczynia» [77]. Предмети збігаються за призначенням, але українська лексема *горщик* має уточнююче значення в порівнянні з польською лексемою *garnek* (пор. *чавун*).

Діжа, і, жін. 1. Низька широка дерев'яна діжка, в якій готують тісто на хліб [4, т. 2, с. 301]. Діжа, [діж, дейжа ВеУг], діжка, діжніця, [діжун], діжчина СУМ, (Ме), діжковій, діжкуватий, [діжустий], [здіжитися] «зіпсуватися» (про тісто); р. дежа́, бр. дзежа́, др. дѣжа, п. dzieża, ч. díže, díž, ст. diežě, слц. dieža, вл. džěža, нл. žěža, схв. [дúжа, дúжва], слн. déža; - псл. děža <*děz-ǰā «діжа»; - споріднене з дінд. déhmi «мажу, ліплю», dehī «насип», гот. deigan «місити», da lgs «тісто», нвн. Teig «тс.», лат. figūra «фігура, зовнішній вигляд», figulus «гончар», fingo «формую, ліплю», гр. τετχος «мур», тотχος «стіна, мур», вірм. dēz «купа»; зв'язок з лит. díežti, dýžti «сікти, бити» (Zubaty St. a čl. I 2, 94; пор. також Ondruš Sl. Wortst. 125) вважається менш певним, хоча й наводиться як семантично паралельне п. wlepić komuś «ударити» (Sławski I 201); іє. *dheig'h. - «виробляти з глини, формувати; місити тісто»; припускається, що через метатезу з цього кореня виникло іє. *g'heidh- «ліпити з глини, будувати» та ін. - Трубочев Рем. термиол. 209-210; Бурлакова ВСЯ 6, 54-55; Шанский ЭСРЯ I 5, 45-46; Фасмер I 494; Brückner 112; Machek ESJČ 119; Holub-Kop. 102; Schuster-Sewc I 204-205; Zubaty St. a čl. II 94; AfSIPh 16, 391; Skok I 411; Bezlaj ESSJ I 100; ЭССЯ 5, 23-24; Vern. I 198; Mikl. EW 45; Mühl.-Endz. I 487; Walde-Hofm. I 501-502; Pokorny 244-245 [23, т. 2, с. 88]. Відповідник співпадає у польській мові за призначенням зі словом *dzieża* «drewniane naczynie używane dawniej do wyrabiania ciasta» [77].

Казан, а, чол. Металева переважно округлої форми посудина (звичайно з відкритою верхньою частиною) для варіння їжі, кип'ятіння води тощо; *котел, чавун* [4, т. 4, с. 69]. Казан. [казаніна] «поганенький казан», [казанку] «вид узору на великодній писанці», казанна, казанок, казаняр, показанщина (іст.) «податок з казана (за викурювання горілки)»; - р. діал. бр. болг. м. казан, п. [kazan] (з укр.), схв. казан «казан, басейн, резервуар», слн. казан «солдатський казанок»; - запозичення з тюркських мов; тур. kazan, крим.-тат. тат. кирг. телеут. шор. казан походить від тюрк. *kāzγan (<*kāγan), спорідненого з монг. qaγun «казан», тур. kazmak «копати, довбати». – Крымский Укр. гр. II 58; Фасмер II 159; Шипова 149-150; БЕР II 137; Skok II 69; Vern. I 496; Mikl. EW

114; Lokotsch 91; Дмитриев 535; Rasanen Versuch 243 [23, т. 2, с. 340]. Відповідника в польській мові немає.

Каструля, і, жін. Металевий посуд (переважно циліндричної форми) для варіння страви [4, т. 4, с. 116]. Каструля, [коstrу́ля Ж, кастроль Шел]; - р. каstrюля, бр. каstrу́ля, ч. kastrol, слц. kastról, вл. kaserola, болг. кастрóн, схв. касерóла, кастрóла, слн. kastróla; - через російське і, очевидно, німецьке посередництво (нім. kasserólle) запозичено з французької мови; фр. casserole «каструля» є похідним від casse «черпак», яке через посередництво пров. cassa «сковорода» зводиться до нар.-лат. cattia «тс.», що походить від гр. καθάειον «черпаю», спорідненим з καθάρ «вушко голки». - Акуленко 140; Шелудько 32; Шанский ЭСРЯ 11 8, 88; Фасмер II 208; Holub-Lyer 236; Dauzat 147; Gamillscheg 196; Топоров III 264; Frisk II 36 [23, т. 2, с. 400]. Польське *rondel* «garnek o prostych ścianach z długą rączką» [77]. Значення обох лексем збігаються.

Котел, тла, чол. Те саме, що *казан* [4, т. 4, с. 309]. Котел «казан; (заст.) литаври», [котéлка] «окалина міді при виготовленні мідних казанів», котелóк «казанок; головний убір», [кíтлик] «казанок, горщик на куліш», [котлéць] «тс.» Я. [кíтліна] «улоговина», [кíтловіна, кíтліще Ж] «тс.», кiтляр, котéльна, котéльник, котéльня, котловіна, котляр «казаняр; (заст.) литаврист Пі», котлярéнко, котлярівна, [кутля] «казаночок» Пр. XI діал. н., котéльний, [закíтліна] «котловина» Ж; - р. котéл, бр. кацéл, др. котьль, н. kocioł, ст. kocioł, ч. kotel, слц. kotoł, вл. kotoł, нл. kóseł, полаб. t'üt'äl, болг. котéл, м. котел, схв. кòтао, слн. kôtel, стсл. котьль «казан»; - псл. котьль, запозичене з готської мови; гот. *katil(u)s (род. в. мн. katilē) «казан» походить від лат. catillus, демінутива від саfīnus «глиняна чашка, миска, блюдо», очевидно, спорідненого з гр. καθύλη «чашка; (муз.) кімвали, тарілки»; думка про безпосереднє запозичення з латинської мови (Meillet Etudes 186) неприйнятна. - Шанский ЭСРЯ II 8, 357-358; Фасмер II 351; Преобр I 369; Sławski II 317-318; Brückner 242; Machek ESJČ 283; Šchuster-Sewc 646; Bezlaj ESSJ II 73-74; Львов Лексика ПВЛ 91; Крищенко Вступ 53; Верн. I 591; Топоров III 267-268; Walde-Hofm. I 182 [23, т.

3, с. 57]. *Kocioł* «duże, głębokie naczynie metalowe, zamykane pokrywą, służące do gotowania; też: zawartość tego naczynia» [77]. Значення обох лексем збігаються.

Сковорода, и, жін. Неглибокий круглий посуд, в якому смажать їжу [4, т. 9, с. 289]. Сковорода СУМ, Нед, [сковерда́] «сковорода» Чаб, [скаваруодник] «корж, спечений на сковороді» Л, [сковорідник] «тс.» ЛексПол, скóвородень «гачок для підймання сковороди», [сковорóдник] «чаплія» Чаб, [скоровóда] «сковорода» Нед; - р. сковорода́, бр. скаварада́, п. [skowroda, skawroda], ч. ст. skravada, skrovada, вл. škoroдеј, нл. škórodwej, стсл. сковрада; - псл. *skovorda, *skovordy, -dъve; - дальші зв'язки остаточно не встановлені; зіставляється з двн. scart-īsan «казанок, сковорода» (Ильинский ИОРЯС 24/ 1, 114-115; Брандт РФВ 24, 176; Kluge-Mitzka 637), з черен (Osten-Sacken IF 22, 320), з вірм. skavařak<*skavaridak «миска» (Семереньи ВЯ 1967/4, 14-15). – Фгсмер – Трубачев III 644; Machek ESJČ 548-549 [23, т. 5, с. 277-278]. Значення слова збігається зі словом в польській мові *patelnia* «płaskie naczynie z długą rączką służące do smażenia potraw» [77].

Сотейник, а, чол. Сковорідка з товстим дном і високими прямими боками, в якій готують перев. *come* [4, т. 9, с. 471]. Етимологічного походження та відповідника в польській мові не знайдено.

Чавун, чол. род. а. Посудина, горщик з такого сплаву [4, т. 11, с. 261]. Відповідає значенню *горщик*, етимологічного походження не зазначено (пор. *garnek*).

3.2 Назви начиння для вживання їжі

В цій підгрупі зафіксовані назви, що найбільше різняться за розміром та матеріалом, із якого виготовлено посуд.

Виделка, и, жін. Знаряддя для їди, що має форму ручки з кількома зубцями [4, т. 1, с. 384]. Виделка, [відéлка Я, видéлиц МСБГ, видéлци МСБГ]; - р. [відéлка], бр. відэлец, відэлка; - запозичення з польської мови; п. widelec, widelca «виделка» походить від *widły* «вила», спорідненого з укр. віла; k

виникло на місці п. с внаслідок зближення з укр. вілка. – ЭСБМ II 130 [23, т. 1, с. 370]. Польське *widelec* «przedmiot w kształcie widełek, służący do nabierania i podnoszenia do ust kawałków jedzenia» [77]. Значення збігаються за призначенням, формою та матеріалом.

Ложечка, и, жін. Зменш. до *ложка* [4, т. 4, с. 540]. Польське *łyżeczka* «mała łyżka» [77]. *Ложка*, и, жін. Предмет столового прибору, яким набирають рідку або розсипчасту страву [4, т. 4, с. 540]. Ложка [л'ожечник] «майстер, що виробляє ложки; полиця для ложок ВеУг», [ложешник] «футляр для ложок, етоловий прибор» Ж, ложкар «майстер, що виробляє ложки; інструмент, яким виробляють ложки», [л'озья] (дит.) «ложка», [л'онька] «тс.», ложкарний, ложковий, [з'аложник] «полиця для ложок» Ж, [заложечник] «футляр для ложки» ВеБ; - р. л'ожка, бр. [л'ожка], др. л'жица, л'жька, п. łyżka, ч. žlice, lžice, žice, [ležka, lyžka], слц. lyžica, [lažka, ložica], вл. lžica, нл. lžуса, полаб. lāzaic болг. л'жѝца, м. лажица, схв. [л'ажица], жлѝца, слн. žlica; - псл. l'žica, l'žька; - загальноприйнятої етимології не має; припускається спорідненість з алб. luge «ложка», ос. [aligd] «надріз, розріз», aligdin «надрізувати», лит. lāužti «ламати», дінд. gujāti «ламає» або lunāti (lunóti) «відтинає» (пор. семантику шв. дат. sked «ложка» і двн. skeidōn «розколювати», дангл. spōn «ложка», англ. spoon «тс.» і двн. spān «тріска», дісл. spaan «тріска; ложка»); зіставляється також з лат. ligula «ложка», дірл. liag, ірл. liach «тс.» (Pedersen Kelt. Gr. I 101; Machek ESJČ 346, Holub-Lyer 296), спорідненими з псл. lizati, укр. лизати. - Фасмер II 511-512; Преобр. I 464-465; Sławski V 441-445; Brückner 316; Holub-Kop. 213; Schuster-Sewc 794-795; БЕР III 545-547; Skok III 683; Bern. I 750-751; Walde-Hofm. I 800-801 [23, т. 3, с. 280-281]. *Łyżka* «przedmiot do nabierania pokarmów; też: zawartość łyżki» [77]. Значення обох лексем збігаються.

Ніж, ножа, чол. Знаряддя, інструмент для різання, що складається з леза та ручки [4, т. 5, с. 420]. Ніж «знаряддя, інструмент для різання», [ниж] «чересло» Л, [ніжна] «ніж та інструмент на зразок шила в шкіряних піхвах, що чіпляються гуцулом до пояса Г; піхви, піхви для шаблі Ж», ножар, ножарство «ремесло ножаря» Куз, [ножен], [ноженя] «ножик» О, н'ожіці, [н'ожі]

«шатківниця» ДзАтл I, [но́жо] «тс.» тж, ножівка, [ножівнік] «ножар» Ж, [но́жні] «ножиці для різання заліза», ножовіще, [ножівка] «ножівка» О; - р. бр. болг. м. нож, др. ножь, п. nóž, ч. nuž, слц. nõž, вл. nóž, нл. nož, полаб. nüz, схв. nõž, слн. nõž; - псл. nož «ніж», пов'язане чергуванням голосних з nizati «низати, проколювати», pьziti (пор. р. вонзуть «устромити»); зіставляється також (Трубачев ВСЯ II 33) з псл. nogъть «ніготь», лит. pagà «копито», нвн. Nagel «ніготь; цвях». - Rudn. II 859; Фасмер III 80; Черных I 575-576; Преобр. I 610-611; ЭСБМ 8, 39-40; Трубачев Рем. терминолог. 155-156; Holub-Kop. 248; Bezlaj ESSJ II 229; Fortunatov AfSIPh 11, 569; Trautmann 200; Meillet MSL 14, 339-340 [23, т. 4, с. 96-97]. Значення в польській мові збігається *nóż* «narzędzie służące do krajania, cięcia itp., składające się z metalowego ostrza osadzonego na trzonku» [77].

Полоник, а, чол., рідко. Те саме, що *ополоник* [4, т. 7, с. 94]. *Ополоник*, а, чол. Велика ложка, якою насипають рідку страву [4, т. 5, с. 721]. *Полоник* «велика ложка для насипання страви», [полодник Нед, пуломняник Гриц], ополоник «тс.», [полонік] «совок для вичерпування води з човна» Ник, [сполонік, сполик, штолик] «тс.» Ник; - р. полонник, уполонник, [уполоння], бр. палонік, апалонік, др. уполовникъ, м. испол «ківш для вичерпування води з човна», схв. [ispô] «тс.», [palj] «черпак», слн. ról «тс.», цсл. поль «пристосування для черпання», исполъ, съполь «тс.»; - псл. роľь «черпак», [*rolnikъ (<*relnikъ?)] «полоник», пов'язане з *pelti «полоти; вичерпувати», palati «провіювати». - Фасмер IV 164; ЭСБМ I, 120; Куркина Этимология 1981, 12-13 [23, т. 4, с. 499]. Значення подібне за призначенням *черпак*, тільки виготовлене з різного матеріалу.

Різак, а, чол. Великий широкий ніж; *сікач* [4, т. 8, с. 560]. *Різак* (бот.) «Falcaria Bernh.», водяний різак «Stratiotes L.», [різачка] «різак», [різушка] «тс.» Мак, [різка] «наяда, Najas L.», різуха «тс.»; [осока, Сагех L. Нед, Мак]», [різо́ха] «осока» ВеНЗн, [різоватець] «осока гостра, Сагех acuta L.», [різоватиця Мак, ВеНЗн, різій Мак, різійка Мак, різуля ВеНЗн, різчинá ВеУг] «тс.»; - р. реза́к «різак; [різак водяний наяда]», бр. разáк «різак водяний»,

[ррезнік, парэз] «тс.»; - пов'язане з різати; назви зумовлені тим, що листки цих рослин мають зубчасті краї; пор. р. телорез «різак водяний», бр. целарез «осока». – Нейштадт 84; Федченко-Флеров 688 [23, т. 5, с. 91]. Значення відноситься до слова *ніж*, в польській мові відповідника немає.

Цизорик, а, чол., діал. Складаний ніжик [4, т. 11, с. 211]. Етимологічного походження та відповідника в польській мові немає.

Черпак, а, чол. Ківш, невелика посудина (перев. з довгою ручкою) для черпання чого-небудь [4, т. 11, с. 312]. В польській мові є відповідник *czepak* «część robocza niektórych maszyn służąca do czerpania i przenoszenia materiałów» [77], але призначення та форма не збігаються.

3.3 Назви іншого приладдя

Ця група охоплює слова, що набувають фонетичних та акцентуаційних варіантів слова.

Ваги, ваг, мн., рідко. Те саме, що *вага*. *Вага*, Прилад для зважування [4, т. 1, с. 273]. Ваги «віжки» Ж. [важкі] «тс.» Ж, Ме;- очевидно, форма *вагі* утворилася шляхом зворотного словотвору від *важкі*, що є результатом не зовсім ясної видозміни форми *віжки* (ст. *вожьки*) [23, т. 1, с. 318]. Значення в польській мові *waga* «przrząd do pomiaru ciężaru ciała; też: ważenie takim przrządem»; «ciężar czegoś, mierzony takim przrządem» [77], значення в обох мовах збігаються за призначенням.

Друшляк, а, чол. Посудина з дірочками, що служить для проціджування або протирання їжі [4, т. 2, с. 427]. Друшляк «посудина з дірочками», ст. рушлакъ (1570), друшлакъ (1597); р. дуршлаг «тс.», бр. друшляк «пробійник; друшляк», п. druszlak, durszlak, вл. duršlak; - запозичено з німецької мови через посередництво польської; нім. Durchschlag «пробійник; решето; друшляк» пов'язане з дієсловом durchschlagen «пробивати, пропускати», утвореним з префікса durch- (двн. durah, thuruh) «через», спорідненого з гот. fairh, ав. tarasča, дперс. tre, tri, лат. trāns-, і дієслова schlagen «бити», пов'язаного з двн. slag «удар», дісл. slag(r), гот. slahs «тс.», кельт. slactha «битий»; перестановка

звуків відбулась на ґрунті польської мови. - Москаленко УІЛ 28-29; Шелудько 31; Шанский ЭСРЯ I 5, 213-214; Фасмер I 555; Brückner 99; Kluge-Mitzka 148, 652 [23, т. 1, с. 136]. Польське *cedzak, durszlak* «naczynie kuchenne o dziurkowanym dnie, służące do odcedzania» [77], значення в обох мовах збігаються.

Жорна, рен, мн. (одн. жорно, а, сер.). Пристрій, яким у домашніх умовах розмелюють зерно; *ручний млин* [4, т. 2, с. 544]. Жорно, [жёрно] Ж. жорна (мн.) «ручний млинок», [жорна́к] «частина ручного млинка» Ж, [жорна́тка Ж, жорні́вка] «тс.», [жорні́к] «маленький млиновий камінь» Я, жорнові́к, [жорня́к] «камінь для жорен» КІМ, жоренний, [жернува́ти] «молоти» Ж, [жорна́ти, жорнува́ти] «тс.» Ж; - р. жёрнов, бр. жорны, др. жьрновъ, п. žarna, ч. žernov, слц. žarnov, болг. жёрка «водяний млин, млин», схв. жрвань «жорно,ручний млинок», слн. žnev «тс.»; - споріднене з лит. girnos «жорна», лтс. dzirnas «ручний млинок», dziřnavas «млин», прус. girnoywis «жорно», гот. (asilu) qairnus «(ослячий) камінь, жорно», дісл. kvern «ручний млинок», двн. kuerna, curn «тс.», дірл. bró «жорно», кіпр. brenan «ручний млинок», дінд. gravan «камінь для вичавлювання соми», вірм. erkan «млин». - Шанский ЭСРЯ I 5, 287; Фасмер II 49-50; Преобр. I 230; Brückner 662; Holub-Kop. 444; Младенов 166; БЕР I 537; Skok III 685-686; Топоров II 245-247; Fraenkel 153-154; Specht 94-95; Pokorny 4 76-4 77 [23, т. 2, с. 206-207]. Польське значення *żarna* «dawny przyrząd do mielenia ziarna» [77], лексеми збігаються за призначенням.

Качалка, и, жін. Кругла, гладко витесана палиця для розкочування білизни, тіста, вигладжування, вирівнювання одягу тощо; *скалка* [4, т. 4, с. 123]. Скалка [скалка] «качалка для білизни, тіста» Бі; - очевидно, запозичення з російської мови; р. ска́лка, скало́ «тс.» є похідним від [ска́ть], пов'язаного чергуванням голосних із сучіть «сукати». - Фасмер III 631; Преобр. II 293 [23, т. 5, с. 263]. Польське *walek* «przedmiot walcowatego kształtu, służący m.in. do nawijania lub rozplaszczania czegoś» [77], лексеми за формою та призначенням збігаються. *Кришка*, и, жін. Верхня частина предмета, якою затуляють у ньому

отвір; покривка, накривка [4, т. 4, с. 355]. Етимологічне походження не відоме, натомість є відповідник у польській мові *pokrywa* «przedmiot służący do nakrywania czegoś» [77], таким чином значення чпівпадають.

Макогін, гона, чол. Дерев'яний стрижень із потовщеним заокругленим кінцем, яким розтирають у макітрі мак, пшоно тощо [4, т. 4, с. 603]. Макогін «дерев'яний товкач, яким розтирають мак, пшоно тощо», [макогѠн] «волоть кукурудзи» ВеБ, обмакогѠнити «низько обстригти»; - р. макогѠн «макогін» (з укр.), п. [makohon] «тс.» (з укр.); - складне утворення з основ слів мак і гнати, ганяти. – ССРЛЯ 6, 515; Горяев 200; SW II 85 [23, т. 3, с. 367]. В польській мові відповідника немає.

Молоточок, чка, чол. Зменш.-пестл. до *молоток* [4, т. 4, с. 603]. В польській мові відповідник *młoteczek* «mały młotek ręczny» [77].

М'ясорубка, и, жін. Ручна машинка або спеціальна машина для розмелювання м'яса на фарш [4, т. 4, с. 839]. В польській мові відповідник є *maszynka do mielenia mięsa*, але визначення до цієї лексеми немає.

Сито, а, сер. Натягнена на обруч густа сітка, через яку просівають борошно та інші сипкі речовини або проціджують що-небудь [4, т. 9, с. 208]. Сито, ситѠр «виготовлювач сит», [сѠтко] «ручний бубон О; сітка від бджіл Нед», [ситцѠ] «тс.» Нед, сѠтнѠк «ситар; хліб із борошна, просіяного на ситі», ситникѠвна, [сѠтницѠ] «хліб з питльованого борошна, білий хліб Нед; хліб з житнього борошна, просіяного через сито Бі», ситовѠна «трухлявість дерева», [ситовѠця] «гратчаста кістка» Нед, ситкѠвий (спец.) «ситовий», сѠтний «просіяний через сито; спечений з борошна, просіяного на ситі», [сѠтничний] «належний до білого хліба» Бі, [сѠтови] «трухлявий, ситовидний» ЛексПол, ситовѠй, підсѠток «рідке сито»; - р. болг. м. сѠто, бр. сѠта, п. слц. sito, ч. слн. síto, нл. syto, схв. сѠто; - псл. sito <*sēi-to, похідне від того самого корення, що й sējati (seti) «сіяти», sēmę «сім'я»; - прямими відповідниками є лит. sietas «(густе) сито», лтс. siēts «сито, решето»; спорідненим є й гр. ἴθμός «сито». - Фасмер III 628; Brückner 492; Machek ESJČ 545; Schuster-Sewc 1403; Младенов 582; Skok III 246; Trautmann 254; Fraenkel 783; Mühl.Endz.III 836, 861 [23, т. 5,

с. 246]. Значення в польській мові в повному обсязі збігається з лексемою *sito* «sprzęt gospodarski służący do przesiewania mąki lub do cedzenia» [77].

Ступа, и, жін. Пристрій для лущення та подрібнення різних речовин (зерна, тютюну і т. ін.), неодмінним доповненням якого є товкач [4, т. 9, с. 805]. Ступа, ступár «сукновал; [водяна сукновальня]», [стúпатень] «частина ступи», [ступернák] «товкач» Нед, О, [стúпи] (мн.) «пристрій, у якому б'ють вовну» О, [ступúр] «товкач», [ступíр] «тс.» Нед, Г, стúпка, [ступнúк] «сукновальня, пересувна сукновальня»; - р. бр. стúпа, др. стúпа, п. stępa, ч. stoupa, ст. stúpa, слц. вл. нл. stupa, болг. стьпа, схв. стúпа «масничка; ступа», слн. stópa «ступа»; - псл. *stópa «ступа; товкач, макогін»; - очевидно, давнє запозичення з германських мов; зіставляється з снн. stampe «трамбівка», дангл. stampe «ступа», днн. stamp «знаряддя для товчення», двн. stampf «тс.», пов'язаними з снн. снідерл. stampen «розчавлювати, роздавлювати», дангл. stempan «товкти у ступі», двн. stam(p)fon, дісл. stappa «бити, товкти» (<*stampa), франк. ст. *stampōn; іє. *stemp- / (s)temb- / stembh-; недостатньо обгрунтоване твердження (Преобр. II 108; Младенов 615, 616; Machek ESJČ579-580) про власне слов'янське походження. - Фасмер III 788; Brückner 515; Holub-Kop. 353; Schuster-Sewc 1371; Olesch 1116; Skok III 353-354; Mikl. EW 324; Kiparsky GLG 266; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 75-76; Kluge-Mitzka 738; Vries NEW 691; Schrader Reallexikon II 80; Meringer WuS I 8-9, 19-20; Torp 484; Pokorny 1011 [23, т. 5, с. 458-459]. В польській мові відповідник *stępa* «prymitywne urządzenie służące dawniej do obłuskiwania i kruszenia ziarna na kaszę» [77], значення сем збігаються.

Тертка, и, жін. Кухонний предмет — металева пластинка з густо пробитими дрібними отворами, об гострі краї яких труть що-небудь [4, т. 10, с. 99]. Відповідник у польській мові *tarka* «płytką z dziurkami o ostrych brzegach, służąca do tarcia warzyw i owoców» [77], значення сем збігаються.

Товкач, а, чол. Товстий дерев'яний стрижень, ударами, натискуванням якого ущільнюють яку-небудь масу або подрібнюють, розтирають що-небудь [4, т. 10, с. 163]. Товкач, рос. пестик, слн. pesta, ч. píst, písta, слц. piest, п. piasta,

вл., нл. *pěsta*, ч. *pěchovati* «втрамбовувати, втопчувати; набивати» || Псл. **pěstь* споріднений лит. *piestá* «ступа», лтс. *piesta* (Скарджюс, *Žod. Dar.* 18), далі пов'язане з пхати, пшонó, лит. *paistyti* «очищати від м'якоті зерна ячміню», лат. *pinso*, -ere, *pistum* «товкти»; Траутман, BSW 221; Вальде – Гофм. 2, 307; Уленбек, *Aind. Wb.* 116; Маценауэр, LF 15, 168 [23, т. 5, с. 587]. Польське значення *tluczek* «narzędzie do tłuczenia, do rozgniataania czegoś» [77], значення лексем співпадають.

Шатківниця, і, жін. Пристрій, механізм для шаткування [4, т. 11, с. 420]. Етимологічного походження не простежується, натомість є відповідник у польській мові *szatkownica* «przyrząd do szatkowania jarzyn» [77].

Штопор, а, чол. Гвинтоподібний стержень з рукояткою, признач. для відкупорювання пляшок; *пробочник*, *корківник* [4, т. 11, с. 541]. Штопор «гвинтоподібний стрижень, яким відкорковують пляшки»; - р. штóпор, бр. штóпар, болг. щóпор; - запозичене з німецької мови, мабуть, за посередництвом російської; н. Stopper «той, хто набиває, наповнює; штопальник; інструмент, яким щось набивають; тампон» походить від нн. stoppen «набивати, наповнювати, затикати; штопати», спорідненого з двн. stopfōn, н. stopfen, франк. stuppon, англ. stop, а також з лат. stupeo «нерухомо стою», дінд. prastumpati «штовхає»; менш певне з фонетичних міркувань виведення (Фасмер IV 479) від гол. stopper, похідного від stop «корок, пробка». - СІС 937; Черных II 425; Горяев 426; Преобр. I I, вып. последний 107; Matzenauer 337; Kluge-Mitzka 753; Vries NEW 704-705 [23, т. 6, с. 479]. Відповідник у польській мові *korkociąg* «przyrząd do wyciągania korków z butelek, w postaci metalowej spirali z uchwytem» [77], значення подібні за формою, призначенням, а також за виготовленням матеріалу.

Шумівка, и, жін. Велика ложка з отворами для знімання накипу з бульйону, виймання м'яса, риби з юшки і т. ін. [4, т. 11, с. 562]. Шумівка «знімати піну, накип (з варива)», рос. шумóвка, шумóвать, бр. шумováць. Через п. szumować «знімати піну», szum «піна», ч. šum, свн. schûm «піна» (Клюге-Гёрц 557; Преобр., Труды I, 111; Маценауэр 339) [70, т. 4, с. 486]. В польській

мові також є спільне значення *łyżka cedzakowa* «łyżka z dziurkami, służąca do wyjmowania z wody i odcedzania klusek, pierogów itp.» [77].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Виявлені представники в аналізованих групах можуть мати більшу або меншу функціональну активність, що свідчить про наявність центру та периферії в мікропарадигмі. У деяких семемах спостерігається процес поступової архаїзації через зникнення відповідних реалій повсякденного життя. Розсіяність та розмитість значення багатьох лексем дозволяє виділити групу конфесійних одиниць, які характеризуються полісемантизмом (розширенням семантичної структури), що свідчить про якісну динамічну зміну словникового запасу.

ВИСНОВКИ

Отже, аналіз лексико-семантичної групи на позначення «посуду, кухонного начиння та приладдя» у польській та українській мовах, простежуються в основному загальні тенденції і закономірності функціонування та формування лексичної системи в обох мовах. Досліджувана лексична група охоплює близько 312 одиниць.

Назви посуду становлять кількісно помітну категорію лексики, яка в українській літературній мові характеризується певними семантичними та словотворчими ознаками. В обох мовах семи поділяються на групи в залежності від функції посуду чи начиння: лексико-семантична група на позначення посуду для рідини, в тому числі для вживання спиртних чи безалкогольних напоїв, для зберігання рідини, для приготування рідини; лексико-семантична семантична група на позначення посуду для їжі, зокрема числі для вживання їжі та подачі її до столу; лексико-семантична група на позначення кухонного начиння, включаючи підгрупу назв для приготування та вживання їжі, а також назви іншого приладдя, що використовується у господарстві.

Тематична група «назв посуду, начиння та приладдя» постійно оновлюється: а) шляхом запровадження власних національно-лінгвістичних нововведень; б) відстеження з інших мов; в) запозичення іноземних лексем з подальшим їх пристосуванням та пристосуванням до норм та законів української та польської мов.

Як видно зі здійсненого аналізу семантики, лексичні одиниці в обох мовах розрізняються за походженням. У межах ЛСГ одиниці мають різну семантичну структуру, розрізняються за призначенням, формою та матеріалом.

Досліджувана тематична група лексики сформувалась переважно на основі власних (праслов'янського походження, наприклад: *блюдо, сковорода, казан*), а також на основі прямих та непрямих лексичних запозичень з німецької, польської, французької, російської, білоруської та інших мов. Основним джерелом доповнення тематичної групи є словотвірні засоби

національної мови, що забезпечують її відповідну структуру та підпорядкованість граматичним, лексичним та фонетичним особливостям.

Спостерігається низка іншомовних запозичень, ці лексеми точно називають предмети посуду, що характерні для культур різних народів (наприклад, *піала, філіжанка, турка*). Чим пізніше ці слова потрапляють до лексичного складу назв посуду, тим більше вони позбавлені емоційного відтінку і мають велику здатність створювати похідні одиниці (укр. *креманка, цизорик*), легко вписуються в українську мову, зазнають фонетичної, морфологічної та семантичної адаптації.

Стародавні запозичення назв посуду (в укр. *миса, таріль*, або ж в пол. *bluda, piasta*) були настільки адаптовані, що їх зменшувальні назви (*тарілка, тарілочка, миска, мисочка; bludce, piastek*) сприймаються як питомі.

Більшість назв посуду та начиння української та польської мов мають семантичний еквівалент в іншій мові (наприклад: *відро – wiadro, kubel; черпак, ополоник – czerpak, chochla; казан, котел – kociół; чарка, келих – kieliszek; таріль, блюдо – półmisek; горщик, чавун – garnek; сковорода, пательня – patelnia; кришка, покришка, накривка – przykrywka, pokrywka; піднос, таця – taca; штопор, пробочник, корківник – korkociąg*, таких слів ми нараховуємо близько 67 % в обох мовах.

В обох мовах є багато синонімічних лексем, наприклад, в українській мові: *бокал – келих, кубок, чара, пугар, чарка; кварта – кухоль; тиква – глечик, глек, гладущик; черпак – ополоник* та багато інших. У польській мові також простежується такий ряд: *pokrywka – przykrywka, czerpak – chochla, wiadro – kubel* та інші. Наявність синонімії впливає з паралельного існування застарілих та нових лексем (наприклад, *гарнець – горня, горнець, горщик*), витіснення кількох назв посуду чи начиння, зручних для спілкування та написання в спеціалізованій літературі (*електрочайник, скороварка*). Синоніми входять до номенклатури назв посуду та начиння на різних стадіях їх формування та розвитку, але запозичені або рідні слова кількісно не переважають.

Більшість аналізованих нами лексем, близько 80% – це назви спільного походження (наприклад, *амфора* - *amfora*, *банка* - *bańka*, *бочка* - *beczka*, *кінва* - *konew*, *макітра* - *takitra*, *маслениця* - *maselniczka*, *пляшка* - *flaszka*, *самовар* - *samowar*, *тарілка* - *talerz*, *таця* - *taca*, *тертка* - *tarka* та багато інших слів).

Таким чином, ми спостерігаємо значну схожість структури названої ЛСГ в обох мовах через їх історичне походження та близькість культур української та польської націй. Хоча при цьому нами виявлено також відмінності у наявності певної кількості лексем різного походження, неоднакових назв та лексем із пояснювальним, узагальнюючим значенням, близьких один до одного, але не повністю відповідних один одному, та в різній кількості синонімічних пар та рядів.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике : Учеб. пособие. – М.: Высшая школа, 1991. – 140 с.
2. Березин Ф. М. Общее языкознание. – М.: Просвещение, 1979. – 402 с.
3. Білецький-Носенко П. П. Словник української мови. Підгот. до вид. В.В. Німчук. К.: Наукова думка, 1966. – 423 с.
4. Білодід І. К. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1979. –658 с.
5. Болотнова Н. С. Филологический анализ текста: учеб. пособие. Изд. 4-е. М.: Флинта: Наука, 2009. – 520 с.
6. Большой русско-польский словарь / Wielki słownik Rosyjsko-Polski. В двух томах, около 70 000 слов. Минович А., Дукевич И., Грек-Пабис И., Марыняк И. Москва / Варшава: Wiedza powszechna. – 1987.
7. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Навч. посібник . К.: Академія, 2006. – 368 с.
8. Бондарко А. В. Граматична категорія і контекст. URL: <https://www.twirpx.com/file/1902199/> (дата звернення 11.12.2020).
9. Буйленко И. В. Лексико-семантические объединения слов. *Грани познания*. 2012. № 5 (19). С. 89–92.
10. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 000 слів. Ірпінь: Перун, 2002. –1428 с.
11. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика: Учеб. пособие для вузов. М.: Высшая школа, 1990. – 176 с.
12. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика. М.: Высшая школа, 2010. - 176с.
13. Васильев Л. М. Семантические классы слов и семантические поля. Современная лингвистическая семантика. М.: Высш. шк., 1990. – С. 126.
14. Васильев Л. М. Теория семантических полей. *Вопросы языкознания*. М.: 1971. № 5. С. 105-113.

- 15.Векуа Н. В. Лексико-семантична система української мови. *Науковий часопис національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова* : зб. наук. праць. К.: 2010. № 6. С. 176–179.
- 16.Виноградов В. В. Общелингвистические и грамматические взгляды акад. Л. В. Щербы. Л.: Изд-во Ленингр. гос. ун-та им. А. А. Жданова, 1951. С. 31-62.
- 17.Виноградов В. В. Понятие синтагмы в синтаксисе русского языка: краткий обзор теорий и задачи синтагматического изучения русского языка. *Избранные труды: исследования по русской грамматике*. М.: Наука, 1975. С. 88-154.
- 18.Вільний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/f/>
- 19.Ганич Д. И. Русско-украинский, украинско-русский словарь. К.: А.С.К., 1998. – 560 с.
- 20.Грінченко Б. Д. Словарь української мови: у 4 т. К., 1907 - 1909.
- 21.Гулыга Е. В., Шендельс Е. И. О компонентном анализе значимых единиц языка. М.: Просвещение, 1969. – 301 с.
- 22.Електронний онлайн словник українсько-польський. URL: <https://ru.glosbe.com/>
- 23.Етимологічний словник української мови. В 7-ми т. / гол. ред. О. С. Мельничук. – К.: Наукова думка, 1989.Т. 1-7.
- 24.Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства: Підручник. К.: Академія, 2006. – 334 с.
- 25.Касевич В. Б. Семантика. Синтаксис. Морфологія. М.: Наука, 1988. – 320 с.
- 26.Кобець Л. К. Лексико-семантична група як складник лексико-семантичної системи. *Мова і культура*. 2012. Вип. 15, т. 4. С. 129–135.
- 27.Кобозева И. М. Компонентный анализ лексического значения: учебник. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 109-122 с.
- 28.Конецкая В. П. Введения в сопоставительную лексикологию германских языков. М.: 1993. – 236 с.

29. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник. Вид. 2-е. К.: Видавничий центр «Академія», 2008. 368 с.
30. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. Вид. 3-е, доповнене. К.: Видавничий центр «Академія», 2010. 464 с.
31. Кузнецов А. М. Структурно-семантические параметры в лексике. М.: Наука, 1980. – 160 с.
32. Кузнецов А. М. Компонентного анализа метод. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В. Н. Ярцевой. М.: Советская энциклопедия, 1990. С. 233 – 234.
33. Кузнецов А. М. От компонентного анализа к компонентному синтезу. М.: Наука, 1986. – 125 с.
34. Левицкий В. В. Семасиология: монография для молодых исследователей [2-е изд., доп. и испр.]. Винница: НОВА КНИГА, 2012. – 680 с.
35. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови. Х.: Харківський державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, 1997. – 131 с.
36. Манакін В. М. Деякі питання контрастивної лексикології слов'янських мов. *Мовознавство*, 2003. №4. С. 26 – 37.
37. Манакін В. М. Проблеми контрастивної лексикології близькоспоріднених мов. *Мовознавство*, 1994. №1. С. 50 – 58.
38. Межжеріна Г. В. Структурна організація лексичних одиниць (поле – лексико-семантична група – слово). *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2002. Вип. 5. С. 114 – 126.
39. Методы лингвистического исследования и описания языка, обусловленные функционально-стилистическим инвариантом. URL: http://gerebilo.ucoz.ru/load/stati_v_sbornikakh_i_zhurnalakh/stati_v_regionalnykh_izdaniyakh (дата звернення 06.12.2020).
40. Методы лингвистических исследований. URL: <http://www.ranez.ru/article/id/420> (дата звернення 06.12.2020).

- 41.Мойсеєнко А. К., Бас-Кононенко О .В., Бондаренко В. В. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фонетика: підручник. К.: Знання, 2010. — 270 с.
- 42.Новий тлумачний словник української мови. В трьох томах, 200 000 слів / В. Яременко, О. Сліпушко. – К.: Аконт, 2008. Т. 1-4 .
- 43.Плотников Б. О. Внутрішня форма мовних одиниць і їх зміст. *Мовознавство*. 1988. № 5. С. 8–16.
- 44.Полевые структуры в системе языка / науч. ред. З.Д. Попова. Воронеж, 2009 – 198 с.
- 45.Попова З. Д., Стернин И. А. Лексическая система языка: Внутренняя организация, категориальный аппарат. Изд. 2-е, испр. и доп. М.: Либрком, 2009. — 172 с.
- 46.П'яст Н. Й. Назви посуду числівникового походження на позначення мір об'єму і місткості. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського*. Зб. наук. праць. Серія: Філологія, № 4 / Відп. ред. Іваницька Н.Л. Вінниця: Вид-во ВДПУ, 2002. С. 168 - 171.
- 47.П'яст Н. Й. Назви посуду як метафоричні топоніми. Система і структура східнослов'янських мов: До 70-річчя з дня народження доктора філологічних наук, професора М.М. Пилинського. Зб. наук. праць / Редкол. В.І. Гончаров (відп. ред.) та ін. К.: Знання, 2002. С. 117 - 123.
- 48.П'яст Н. Й. Принципи номінації української номенклатури предметів посуду. *Наукова спадщина професора С.В. Семчинського і сучасна філологія*. Зб. наук. праць: У 2 ч. / Упоряд. В.Ф. Чемес. К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2001. Ч. 2. С. 264 - 271.
- 49.П'яст Н. Й. Становлення лексико-семантичної групи на позначення посуду для напоїв: *Система і структура східнослов'янських мов*. Зб. наук. праць. К.: Знання, 2002. С. 213 - 222.
- 50.Реформатский А. А. Введение в языковедение. М., 1999. 536 с.

- 51.Рудяков А. Н. Опыт целостного описания лексико-семантической группы. Исследование по семантике. Уфа, 1983. С. 125 – 127.
- 52.Рудяков О. М. Системний опис лексико-семантичної групи (ядро, периферія, «середовище»). *Мовознавство*. 1987. № 2. С. 23–27.
- 53.Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики. К. : Наукова Думка, 1988. 240 с.
- 54.Русанівський В. М., Широков В. М. Інформаційно-лінгвістичні основи тлумачної лексикографії. *Мовознавство*. К., 2002. № 6. С. 7–31
- 55.Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология; Черкасский Гос. ун-т им. Б. Хмельницкого. К.: Фитосоциоцентр, 2000. 247 с.
- 56.Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики: аналітичний огляд. К.: Вид-во Українського Фітосоціол. Центру, 1999. 148
- 57.Селігей П. О. Внутрішня форма слова: на шляху до створення єдиної теорії. *Наукова спадщина О. О. Потебні в контексті сучасності*. К., 2005. С. 15–22.
- 58.Селігей П. О. Про походження і смисл терміна «внутрішня форма слова». *Наукова спадщина професора С. В. Семчинського і сучасна філологія*. Зб. наук. праць: У 2 ч. Ч. 2. К., 2001. С. 351–357.
- 59.Семчинський С. В. Загальне мовознавство. К., 1996. С. 98 – 151.
- 60.Семчинський С. В. Загальне мовознавство. Вид. 2-ге перероблене і доповнене. К.: ВЦ «ОКО», 1996. 413 с.
- 61.Серебренников Б. А. Общее языкознание: Внутренняя структура языка. М., 1972. С. 394 – 455.
- 62.Смирнов С. Н. Элементы философского содержания понятия «система» как ступени развития познания и общественной практики. *Системный анализ и научное знание*. М., 1978. С. 64 – 67.
- 63.Снитко Е. С. Внутренняя форма номинативных единиц. Львов: Свит, 1990. 188 с.
- 64.Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике (анализ семантической структуры слова). К.: Вища школа, 1979. 192 с.

65. Супрун А. Е. Общее языкознание. Минск, 1983. С. 176 – 215.
66. Тараненко О. О. Внутрішня форма слова. Українська мова: енциклопедія. Вид. 2-ге. К.: «Укр. енцикл.», 2004. С. 84.
67. Українська минувшина: ілюстр. етногр. довід. [Текст] / Пономарьов А. П., Артюх Л. Ф., Косміна Т. В. та ін. К.: Либідь, 1993. 256 с.
68. Українсько-польська міжмовна омонімія: структурно-морфологічний та дериваційний аспекти. *Нові підходи до філології у вищій школі*. Зб. наук. праць. Запоріжжя, 1998. 89-90 с.
69. Уфимцева А. А. Лексическое значение. М.: Наука, 1986. 240 с.
70. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. В 4 т. / под ред. и с предисл. Б. А. Ларина. Изд. 2-е, стер. – М.: Прогресс, 1986.
71. Филин Ф. П. О лексико-семантических группах слов. Езиковедині дослідження в чест на академик Стефан Младенов. София, 1957. С.530.
72. Шевченко І. Г. Теорія лексико-семантичного поля у дослідженнях мовознавців. *Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини*. URL: <http://intkonf.org/shevchenko-ig-teoriya-leksiko-semantichnogo-polya-u-doslidzhennyah-movoznavtsiv/> (дата звернення 11.12.2020).
73. Шепель Ю. А. Семантическая структура словообразовательных рядов и словообразовательное (лингвистическое) поле. *Нова філологія*. Зб. наук. пр. Запоріжжя: ЗНУ, 2008. № 32. С. 296–300.
74. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. Л.: Наука (Ленинград. отделение), 1974. 428 с.
75. Щур Г. С. Теория поля в лингвистике. М.: Наука. 2009. 256 с.
76. Яворская Г. М. Лексико-семантическая типология в синхронии и диахронии: монографія. К.: Наук. думка, 1992. 112
77. Słownik języka polskiego. Pod red. W. Doroszewskiego. Warszawa: PWN, 1958. URL: <https://sjp.pwn.pl/>

78. Słownik języka polskiego. Ułoż. pod red. J. Karłowicza. Warszawa, 1900, 955 s.

79. Wikipedia. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

80. Uniwersalny słownik języka polskiego- Pod red. prof. S. Dubisza. Warszawa: PWN, 2003.

Кількісна характеристика назв посуду, кухонного начиння та приладдя у польській і українській мовах

№	Типи посуду, начиння та кухонного приладдя	Кількість назв		
		Українська мова	Польська мова	Загальна кількість одиниць
<i>Лексико-семантична група «посуд для рідини»</i>				312
1	Група лексем - назв посуду для вживання спиртних напоїв	22	15	
2	Назви посуду для вживання безалкогольних напоїв	8	11	
3	Лексеми-назви посуду для зберігання рідини	28	23	
4	Назви посуду для приготування рідини	13	14	
<i>Лексико-семантична група «посуд для їжі».</i>				
5	Назви посуду для вживання їжі	17	19	
6	Назви посуду для подачі їжі до столу	23	18	
<i>Лексико-семантична група «назви кухонного начиння та приладдя»</i>				
7	Назви начиння для приготування їжі	13	12	
8	Назви начиння для вживання їжі	15	17	
9	Назви іншого приладдя	24	22	